Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών

Διπλωματική εργασία με θέμα:

«Η έννοια του σοφού στην αρχαιότητα με έμφαση στην Ελληνιστική περίοδο»

«The definition of the wise man during the ancient period with emphasis on the Hellenistic era».

Φοιτήτρια: Μεδίτσκου Ευδοξία (Α.Ε.Μ. 3073)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια Α’: Τριαντάρη Σωτηρία

Επιβλέπουσα καθηγήτρια Β’: Βαμβακίδου Ιφιγένεια

Μάιος 2017

Πρόλογος……3

1.Η έννοια του σοφού στους Προσωκρατικούς φιλοσόφους……..……..4

2. Οι φιλόσοφοι μετά τον Σωκράτη……14

3. Η έννοια του Σοφού κατά τον Πλάτωνα…..……15

4. Η έννοια του σοφού κατά τον Αριστοτέλη……17

5.Η έννοια του σοφού κατά τους Στωικούς και τον Επίκτητο……24

Επίλογος……...42

Βιβλιογραφία……43

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την έννοια του σοφού, όπως αυτήν σκιαγραφήθηκε από το σύνολο των προσωκρατικών φιλοσόφων, όπως ο Ηράκλειτος, ο Ξενοφάνης, ο Δημόκριτος, κοινή αφετηρία της θεωρίας των οποίων, αποτέλεσε η φυσιοκρατική θεώρηση των πραγμάτων και του κόσμου καθώς επίσης και η πεποίθηση ότι ο Δίας αποτελεί την ανώτερη δύναμη ως αρχηγός των θεών και της φύσης. Αντίθετα, οι φιλόσοφοι μετά τον Σωκράτη τείνουν προς έναν θεό, ο οποίος δεν ταυτίζεται απαραίτητα με ένα πρόσωπο, όπως αυτό του Δία, αλλά είναι μια πιο αφηρημένη οντότητα, έχει την μορφή ενός παντογνώστη θεού και είναι ο υπέρτατος σοφός. Ο Πλάτωνας, βέβαια, από την πλευρά του τονίζει, πως η σοφία είναι και η εμπειρία, το βίωμα της απόλυτης αλήθειας και καθαρότητας από την ψυχή, πέρα από τον κόσμο των αισθήσεων ενώ για τον Αριστοτέλη οι σοφοί είναι αυτοί που μελετούν τις ανώτερες επιστήμες, δηλαδή, τις θεωρητικές. Οι επιστήμες αυτές ασχολούνται όχι με πρακτικές τέχνες αλλά με την συμπεριφορά των ανθρώπων. Τέλος, ο Επίκτητος, ο οποίος εκφράζει την θεωρία των Στωικών και την εξελίσσει, τάσσεται υπέρ της αταραξίας της ψυχής, ο οποία οδηγεί στην ευδαιμονία και είναι, βέβαια, συνυφασμένη με την απαλλαγή από τα πάθη μας, τα οποία μας δημιουργούν άγχος, αλλά και την δημιουργία καλών συναισθημάτων για τους ανθρώπους γύρω μας. Η λογική, η αυτονομία και η ελευθερία αποτελούν εργαλεία για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Η επιδίωξη του σοφού για τον Επίκτητο ταυτίζεται και με την αποστολή που του έχει δοθεί από τον θεό να ερμηνεύει την αλήθεια, να βοηθά τους συνανθρώπους του και να επιδεικνύει το βέλτιστο γι’ αυτούς.

1.Η έννοια του σοφού στους Προσωκρατικούς φιλοσόφους

Προτού δοθεί ένας ορισμός του σοφού όπως σκιαγραφείται την εποχή των στωικών καθώς επίσης και μια αναφορά στα χαρακτηριστικά που τον συνθέτουν με ότι αυτό συνεπάγεται πρακτικά για την στάση και τις αξίες της ζωής που ακολουθεί, πρόκειται να γίνεται μία περιγραφή της έννοιας του σοφού πριν από την εν λόγω περίοδο.

Πιο συγκεκριμένα, η αντίληψη που διαμορφώθηκε για την έννοια του σοφού κατά την στωική περίοδο, έχει ως υπόβαθρο και ερείσματα τις θέσεις των φιλοσόφων που προηγήθηκαν των στωικών και ορίστηκαν σύμφωνα με τις εκάστοτε ισχύουσες θέσεις που προβλέπονταν και αντανακλούσαν τις αντίστοιχες 'κοινωνικές και ιδεολογικές αναγκαιότητες της εποχής' (Τριαντάρη, 2012).

Αναλυτικότερα, ο Ηράκλειτος, ο οποίος ανήκει στην κατηγορία των φιλοσόφων πριν τον Σωκράτη, υποστήριζε ότι το κέντρο όλων των αποφάσεων είναι η φύση. Ο Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ήταν Έλληνας προσωκρατικός φιλόσοφος που έζησε τον 6ο με 5ο π.Χ. αιώνα στην Έφεσο, στην Ιωνία της Μικράς Ασίας (Φάλκος-Αρβανιτάκης, 1999).

Ήταν απόγονος του ιδρυτή της πόλης, Ανδρόκλου. Λίγα μας είναι γνωστά για τα πρώτα χρόνια και τη μόρφωσή του αλλά θεωρείται μάλλον αυτοδίδακτος και εμπνευσμένος, παρά εργατικός μελετητής του φυσικού κόσμου. Λόγω της έλλειψης γνώσης για το σύνολο του έργου του, καθώς λίγα έχουν διασωθεί, αλλά και για την αινιγματική φύση της φιλοσοφίας του, καλείται «Σκοτεινός».

Σε γενικές γραμμές ο Ηράκλειτος είναι γνωστός για την ιδέα της συνεχούς αλλαγής που διέπει ως νόμος το σύμπαν. Δική του είναι η φράση «Κανείς δεν μπορεί να μπει στο ίδιο ποτάμι δύο φορές». Πίστευε στο ότι ο κόσμος δημιουργείται από τη «φωτιά», την αντίθεση και τον πόλεμο μεταξύ των αντιθέτων, στο οποίο συμπληρώνει: «τα εναντιόδρομα έχουν ενιαία φορά – από τα αντίθετα γεννιέται η ωραιότερη αρμονία» (Φάλκος-Αρβανιτάκης, 1999),.

Βασικά στοιχεία της διδασκαλίας του: (1) Οι άνθρωποι πρέπει να γνωρίσουν τον Λόγο (πιθανώς σημαίνει: βασική ενοποιητική αρχή ή "δομικό σχέδιο" του κόσμου και των πραγμάτων), τον οποίο κατέχει ο ίδιος ο φιλόσοφος. (2) Ο κόσμος μεταβάλλεται ασταμάτητα. (3) Ο κόσμος είναι μια αιώνια φωτιά (η φωτιά αποτελεί σύμβολο της αέναης μεταβολής). (4) Η ισορροπία του κόσμου διατηρείται μόνον με τον συνεχή

ανταγωνισμό των αντίθετων· ο πόλεμος είναι πατέρας και βασιλιάς όλων. Από τα σωζόμενα αποσπάσματα συνάγεται ότι το έργο είχε τριμερή διάρθρωση: στο πρώτο μέρος παρουσιαζόταν η θεωρία για το βαθύτερο νόημα των πραγμάτων, δηλαδή η "θεωρία περί Λόγου", στο δεύτερο η "θεωρία της φωτιάς", ενώ το τρίτο περιλάμβανε αποφάνσεις για ηθικά και πολιτικά ζητήματα (Καν, 2011).

Όντας, λοιπόν, φυσιοκράτης τοποθετούσε την φύση ως την πηγή και την αρχή του κόσμου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στην Τριαντάρη (2012), ο Ηράκλειτος «ήταν εκείνος που γνώριζε την αιτία εξαιτίας της οποίας εξασφαλίζεται η διάταξη των πραγμάτων, που εμπεριέχει το μέτρο». Για αυτόν το μοναδικό ον που κατέχει συνολική αντίληψη όλου του κόσμου και της τάξης πραγμάτων και το οποίο περιλαμβάνει το λεγόμενο ‘μέτρο’, είναι ο θεός.

Επιπρόσθετα, ο Ξενοφάνης, ο οποίος ανήκει επίσης στους προσωκρατικούς φιλοσόφους, ορίζει τον σοφό ως εκείνον που είναι σε θέση να ‘ανακαλύψει’ ή να μπορεί να ξεχωρίσει αυτό που είναι σοφό.

Πιο συγκεκριμένα, από τους εκπροσώπους της Ελεατικής Σχολής, ο ιδρυτής της, ο Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος (565-488 π.Χ.), έδωσε μέσα από τις θέσεις του κάποιο είδος κοσμογονικού συστήματος δεχόμενος τις φιλοσοφικές δοξασίες των προηγούμενων φυσιολόγων φιλοσόφων για τα πρώτα στοιχεία της δημιουργίας, από τα οποία ο ίδιος θεωρούσε ως πρωταρχικά τη γαία και το ύδωρ.

Πράγματι, σε δύο από τα 29 αποσπάσματα που σώθηκαν από το Περί Φύσεως έργο του φαίνεται πως ο Ξενοφάνης στη γαία και στο ύδωρ είχε στηρίξει την Κοσμολογία του: από τη γη (χώμα) προέρχονται τα πάντα και το καθετί, και στη γη έχουν το τέρμα τους (Περί Φύσεως, απόσπασμα Β 27), και γη και ύδωρ και καθετί από όσα γίνονται και αναπτύσσονται και βλαστάνουν (Περί Φύσεως, απόσπασμα Β 29).

Πάντως, το γενικότερο πρόβλημα με τη θεωρία του ήταν ότι στην Κοσμολογία του υπέθετε πως τα πρωταρχικά στοιχεία της δημιουργίας ήταν το ύδωρ και η γη, τα οποία δεν βρίσκονταν σε αντίθεση, όπως η γη και ο αήρ ή το ύδωρ και το πυρ, ούτως ώστε να δικαιολογούν κίνηση ανάμεσά τους.

Ο Ξενοφάνης θεωρούσε το Σύμπαν αιώνιο, χωρίς αρχική δημιουργία. Δίδασκε ότι μόνον τα επιμέρους μέρη του (οι Κόσμοι) υφίστανται συνεχή μεταβολή. Σύμφωνα με

τον Διογένη τον Λαέρτιο ο Ξενοφάνης υποστήριζε ότι υπάρχουν άπειροι πανομοιότυποι Κόσμοι.

Ο Ιππόλυτος, γράφει πως ο Ξενοφάνης ισχυριζόταν ότι το περιοδικό φαινόμενο της αναμείξεως της γης (χώμα) με τη θάλασσα και εν συνεχεία του διαχωρισμού τους, είναι κοινό σε όλους τους Κόσμους. Επίσης ο Ιππόλυτος συνεχίζει γράφοντας ότι – σύμφωνα με τις απόψεις του Ξενοφάνη– ο Ήλιος αποτελούνταν από «πυρίδια», που συναθροίζονταν κάθε ημέρα· η Γη είναι «άπειρος» όμοια με τους Ήλιους και τις Σελήνες που είναι άπειρες σε αριθμό και, όπως αναφέραμε, αποτελούνται από γήινα στοιχεία.

Η Γη, σύμφωνα με τις απόψεις του Ξενοφάνη, αποτελούνταν από ύδωρ και πυρ, κατείχε το ήμισυ της παγκόσμιας σφαίρας και εκτεινόταν προς τα κάτω σε άπειρο βάθος. Την άποψη αυτή του Ξενοφάνη περί ριζώσεως της Γης στο άπειρο την αναφέρει ο Αέτιος. Ο Ξενοφάνης, όσον αφορά τη Γη, διατύπωσε την άποψη, σύμφωνα με μαρτυρία του Πλούταρχου, ότι ήταν απεριόριστη, το δε Σύμπαν, σύμφωνα με τον Αέτιο, ήταν σφαιροειδές, ακίνητο, πεπερασμένο και αιώνιο.

Ο ίδιος ο Ξενοφάνης, στο έργο του Περί Φύσεως, ισχυριζόταν ότι: Τα όρια της Γης προς τα επάνω τα βλέπει κανείς πλάι στα πόδια του καθώς προσκρούουν στον αέρα, στο κάτω άκρο της όμως η γη φτάνει στο άπειρο. Συνεπώς, ο Κολοφώνιος σοφός ισχυριζόταν ότι το άνω πέρας της Γης είναι ορατό (πλάι στα πόδια μας) και αγγίζει τον αέρα, ενώ το κάτω πέρας της φτάνει στο άπειρο (απεριόριστο). Ο Αριστοτέλης, σχολιάζοντας τις απόψεις του Ξενοφάνη, υποστηρίζει ότι ο Κολοφώνιος σοφός θεωρούσε τη Γη ακίνητη, εξαιτίας του γεγονότος ότι είχε τις «ρίζες» της στο άπειρο.

Συμπεραίνει μάλιστα ότι ο Ξενοφάνης υποστήριζε αυτή την άποψη, επειδή μ’ αυτόν τον τρόπο απέφευγε εμμέσως τις όποιες δυσκολίες θα αντιμετώπιζε αναζητώντας τις πραγματικές αιτίες της ακινησίας της Γης: Ο Ξενοφάνης υποστήριζε κι αυτός, όπως οι περισσότεροι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, ότι η Γη ήταν το κέντρο του Κόσμου, αφού δίδασκε ότι η ημερήσια πορεία των πλανητών οφειλόταν σε οφθαλμαπάτη, λόγω της απόστασής τους από τη Γη (που βέβαια βρισκόταν στο κέντρο του Σύμπαντος).

Πίστευε εσφαλμένα ότι η Σελήνη ήταν 18 φορές μεγαλύτερη από τη Γη. Για τον Ήλιο και τα άστρα διατύπωσε την άποψη ότι δημιουργήθηκαν από διάπυρα νέφη που

έσβηναν και αναζωπυρώνονταν καθημερινώς. Θεωρούσε ότι τα άστρα συνίσταντο από «αιθέρα» και βρίσκονταν στο επάνω ήμισυ του Κόσμου. Πιθανώς ο Ξενοφάνης να θεωρούσε τα ουράνια σώματα φλεγόμενα νέφη, παρόμοια με τους Διόσκουρους, που κινούνταν σε ευθεία γραμμή εκ Δυσμών προς Ανατολάς.

Ακόμη, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο Ξενοφάνης ήταν ο πρώτος ενίσας, δηλαδή, ο πρώτος που έτεινε σε εποπτική αντίληψη των πραγμάτων, και παράλληλα ο πρώτος μεταφυσικός, ο οποίος αποκάλυψε τη φενάκη της ανθρωπόμορφης παράστασης των θεών.

Ο Ξενοφάνης καταπολεμούσε στα ποιήματά του τον θρησκευτικό μύθο και δίδασκε ότι ο Θεός ήταν ένας, ασώματος και ταυτόσημος προς μία ανώτερη κοσμική τάξη. Πράγματι, από τους στοχασμούς του φαίνεται μια διάθεση διασαφήνισης εννοιών, που στην εποχή του συνέχεαν μέσα τους την Κοσμολογία των Μιλήσιων φυσιολόγων με την ομηρική και την ησιόδεια μυθολογία.

Ο ίδιος αρνούνταν τους μύθους που έλεγαν ότι οι θεοί δώρισαν στον κόσμο τον πολιτισμό και δίδασκε ότι οι ίδιοι οι άνθρωποι με την έρευνά τους ανακαλύπτουν τα πάντα και βήμα βήμα τα τελειοποιούν. Σημειώνεται, ότι ο Ξενοφάνης συνέλαβε τη διαλεκτική έννοια της αντίφασης· δηλαδή ότι οι καταφάσεις (ή οι θετικοί προσδιορισμοί) δεν συμπιέζονται σε σύστημα χωρίς αντιφάσεις.

Στους προσωκρατικούς, που θεωρούνται φυσιοκράτες, εντάσσεται και ο Δημόκριτος, ο οποίος πίστευε με την σειρά του, ότι ο σοφός άνθρωπος έχει γνώση όλης της γης, εφόσον, όπως υποστηρίζεται και από την Τριαντάρη (2012), «η πατρίδα κάθε αγαθής ψυχής είναι όλος ο κόσμος». Γι’ αυτόν τον λόγο, θεωρούσε, ότι ο σοφός άνθρωπος δεν υποτάσσεται σε νόμους, διότι έτσι περιορίζεται και λειτουργεί παρά την θέλησή του.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Γκιργκένη (2004) σε μετάφραση, ο Σοφός Φιλόσοφος Δημόκριτος (460-350 π.κ.ε.) γεννήθηκε στα Άβδηρα της Θράκης και από πολύ νεαρή ηλικία αφοσιώθηκε τελείως στη φιλοσοφία, παραμελώντας κάθε άλλη υπόθεση της πεζής και μετρίας καθημερινής πραγματικότητας. Ο πατέρας του Δημόκριτου ήταν μεγαλέμπορος, και, όταν πέθανε, άφησε στον Δημόκριτο μια περιουσία εκατό ταλάντων, ποσό, τεράστιο για την εποχή.

Ο Δημόκριτος αμέσως χρησιμοποίησε αυτή την κληρονομιά για να κάνει ένα μεγάλο και πολύχρονο ταξίδι σε όλο τον γνωστό κόσμο, αναζητώντας τη γνώση, τη σοφία και τα αξιοθέατα (αυτά που είναι άξια να θεαθούν), όπου κι αν βρίσκονται, με σκοπό τη θεωρία και τη σύνθεση Κοσμοθεωρίας.

Για πολλά χρόνια, ταξίδεψε από την Αίγυπτο ως την Αιθιοπία, στη Μικρά Ασία, στη Βαβυλώνα, στην Περσία και στην Ινδία. Ο Δημόκριτος ήταν ένας ενθουσιώδης διανοούμενος, εξαιρετικά φιλομαθής και πολυμαθής, αφοσιωμένος, τίμιος και ευσυνείδητος περιπετειώδης, που ήθελε να γνωρίσει τα πάντα κατ' ιδία, να τα ατενίσει με τα ίδια του τα μάτια, δεν είχε καμία προκατάληψη και δογματισμό, σωβινισμό.

Ήταν ένας ελεύθερος άνθρωπος. Είχε αφιερώσει τη ζωή του στην αναζήτηση της αλήθειας, δεν ήθελε να περιορίζεται από κανένα όριο ή σύνορο, γεωγραφικό ή άλλο. «Η πατρίδα του σώφρονος ανθρώπου είναι ο κόσμος» έλεγε, και ήταν Κοσμοπολίτης, πολίτης του κόσμου, ταξιδευτής, οικουμενικός σοφός. «Πιο σημαντική είναι η κατάκτηση μίας αλήθειας, από την κατάκτηση ενός θρόνου», έλεγε, δείχνοντας την περιφρόνησή του για τα αξιώματα και την εξουσία (Γκιργκένης, 2004).

Από ταπεινότητα ή υπερηφάνεια ή λογική αρνήθηκε να ιδρύσει μια σχολή, να προκαλέσει συζητήσεις, να προωθήσει τις θεωρίες του, όπως έκαναν σχεδόν όλοι οι φιλόσοφοι. Ξόδεψε όλη την περιουσία του στο κυνήγι της γνώσης και στα ταξίδια, ακόμη κι όταν έφτασε στο σημείο να μην έχει καθόλου χρήματα, αντί να επωφεληθεί από την τεράστια παιδεία του και να ιδρύσει σχολή όταν εγκαταστάθηκε τελικά στην Αθήνα για κάποια χρόνια, περιόρισε στο ελάχιστο όλες τις ανάγκες του, έζησε σχεδόν τελείως απομονωμένος, χωρίς να συμμετέχει στους φιλοσοφικούς κύκλους και στην αγορά, και αφιερώθηκε εξ ολοκλήρου στη συγγραφική, στον στοχασμό και στην έρευνα.

Ίσως ήταν ο πρώτος πανεπιστήμονας σοφός. Από τον Διογένη Λαέρτιο μαθαίνουμε ότι ο Δημόκριτος έγραψε πάρα πολλά συγγράμματα φιλοσοφίας, αστρονομίας, ιατρικής, μαθηματικών, φυσικής, ψυχοθεραπείας, ανατομίας, λογοτεχνίας, αισθητικής τεχνολογίας, ηθικής, ανθρωπολογίας, φυσικά, δεν διασώζεται κανένα.

Ήταν αναμφισβήτητα ο μεγαλύτερος στοχαστής της αρχαίας Ελλάδας, ανώτερος ακόμη και του Αριστοτέλη ή του Πλάτωνα, με μια σοφία ξεχωριστή και σπάνια, με μεγάλο ταλέντο στον λόγο, που όμως ήταν πάντα γλαφυρός και μετρημένος, και με ιδιαίτερα ψυχικά χαρίσματα.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουν διασωθεί για τον Δημόκριτο, μονάχα μια φορά αποφάσισε να εμφανιστεί στο κοινό, όταν επέστρεψε γέροντας πια στα Άβδηρα, για να διαβάσει στους συμπολίτες του ένα έργο του, το Μέγας Διάκοσμος**,** δεν είναι γνωστό εάν πρόκειται για το έργο του Λεύκιππου που αποδίδεται μεταξύ άλλων και στον Δημόκριτο, ή αν πρόκειται για έργο με τον ίδιο τίτλο ή μία σύμπτυξη των γνώσεων των δύο σοφών. Υποτίθεται ότι το έργο αυτό ήταν το απάνθισμα όλης της σοφίας του και όποιος τον άκουσε να το διαβάζει, έμεινε με ανοιχτό το στόμα.

Λέγεται ότι οι πολίτες των Αβδήρων αποφάσισαν να τον ανταμείψουν και έκαναν έρανο και του έδωσαν πίσω το ποσό των εκατό ταλάντων, της περιουσίας του που την είχε ξοδέψει για να αποκτήσει αυτές τις θαυμαστές γνώσεις. Κι αυτό είναι ένα παράδειγμα που θα έπρεπε να μιμηθούν οι σύγχρονοι άνθρωποι, ανταμείβοντας τους κόπους των σοφών διανοούμενων. Οι κάτοικοι των Αβδήρων, σε όλη την αρχαία Ελλάδα θεωρούνταν «μωροί και γελοίοι».

Ο Δημόκριτος ακολούθησε τις διδαχές του δασκάλου του, Λεύκιππου, και όπως εκείνος, έφτασε στις υλιστικές θεωρίες του ξεκινώντας από τις ιδεαλιστικές αντιλήψεις του Παρμενίδη. Όπως κι ο Παρμενίδης, αρνήθηκε κι ο Δημόκριτος τις αισθήσεις ως ικανά όργανα γνώσης, και κατέληξε ότι οι αισθήσεις «μας επιτρέπουν να αναγνωρίζουμε μόνο τις δευτερεύουσες ιδιότητες» των πραγμάτων: το σχήμα, το χρώμα, τη γεύση, τη θερμοκρασία, κλπ. Μας δίνουν μια μικρή άποψη της πραγματικότητας, αλλά η αλήθεια μας διαφεύγει τελείως. Τα άτομα και οι σχέσεις τους και οι συνδυασμοί των σχέσεων τους, αποτελούν τη μοναδική πραγματικότητα του σύμπαντος.

Η αλήθεια συνίσταται στην «Αναγκαιότητα», που είναι ακατανόητη για εμάς. Τα πάντα αποτελούνται από τα άτομα. Τα άτομα είναι αιώνια: ούτε πεθαίνουν ούτε γεννιούνται ποτέ καινούρια άτομα. Εκείνο που αλλάζει είναι μόνο οι ενώσεις των ατόμων και οι σχέσεις τους. Δεν αναγνωρίζουμε την «αναγκαιότητα» των πάντων, και γι' αυτό εφευρίσκουμε την έννοια του «τυχαίου» από την άγνοια μας για την

αναγκαιότητα που υπαγορεύει όλες τις αλλαγές. Όλα γίνονται για κάποιον αναγκαίο λόγο. Ο άνθρωπος αποτελείτο επίσης από άτομα. Ο άνθρωπος έχει όντως μία ψυχή, η οποία είναι φτιαγμένη από διαφορετική ύλη, ευγενέστερη (Γκιργκένης, 2004).

Βέβαια, οι θεωρίες του Δημόκριτου για τα άτομα, είναι αρκετά συσκοτισμένες, και δεν είναι απολύτως σίγουρο ότι εννοούσε τα σωματίδια που ονομάστηκαν από τους επιστήμονες «άτομα» προς τιμήν του. Σαφώς, πρέπει να σχετίζονται άμεσα με αυτά, αλλά διαφαίνεται ότι με την Ατομική θεωρία, ο Δημόκριτος εννοούσε πολύ περισσότερα πράγματα, τα οποία, δυστυχώς, δεν θα τα μάθουμε ποτέ, όπως το θέλησαν οι εχθροί της γνώσης.

Ο σοφός Δημόκριτος έλεγε πως ο άνθρωπος πρέπει να αρκεστεί στη μέτρια ευτυχία που του επιτρέπει η τόσο στενή εξάρτηση του από την ύλη. Οι αισθήσεις δεν τον βοηθούν καθόλου, διότι δεν του είναι χρήσιμες παρά μόνο για να παρατηρεί ένα μικρό μέρος του κόσμου κι όχι για να κατανοήσει τον κόσμο. Είμαστε περιορισμένοι από τις αισθήσεις μας. Το καλό και τα κακό υπάρχουν μόνο μέσα στον άνθρωπο και όχι έξω του.

Ο σοφός άνθρωπος, κατά τα λεγόμενα του Δημόκριτου, πρέπει να ξεχωρίζει το κακό μέσα στους ανθρώπους και να το αποφεύγει. Το καλό πρέπει να το βρει μέσα του και όχι να το περιμένει από τον έξω κόσμο. Αν ο άνθρωπος θέλει τη γαλήνη, πρέπει να ζήσει μια ζωή τακτική, με ολιγάρκεια, χωρίς πολλές προσδοκίες, με στοχασμό και με αγάπη προς τους άλλους. Αν αναζητεί τη γνώση και την αλήθεια, θα πρέπει να είναι προετοιμασμένος να περάσει από πολύ μεγάλες ταλαιπωρίες και βάσανα και μοναξιά και μεγάλες θυσίες, με αμφίβολα αποτελέσματα.

Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς παραθέτει το εξής απόσπασμα ως προερχόμενο από τον Δημόκριτο: «Εγώ όμως εξ όλων των ανθρώπων της εποχής μου περιηγήθην πλείστην έκτασιν γης, και έκανα μακροτάτας ερεύνας, και πλείστας κλιματολογικάς και γεωγραφικάς ποικιλίας είχον την ευκαιρίαν να παρατηρήσω, και εγενόμην ακροατής μεγίστου αριθμού πεπαιδευμένων ανθρώπων, και ως προς την σύνθεσιν γραμμών επί τη βάσει αποδείξεως κανείς εκ των ανθρώπων δεν εδείχθη ανώτερός μου, ούτε οι εν Αιγύπτω ονομαζόμενοι Αρπεδονάπται.

Με αυτά δε όλα επί ογδοήκοντα έτη έζησα εις τα ξένα» (Πιστεύεται ότι ο αριθμός των ογδόντα ετών που δίδεται εδώ, αποτελεί λανθασμένη ερμηνεία του αριθμού Π, που στην αρχαιότητα σήμαινε τον αριθμό πέντε και στους μεταγενέστερους χρόνους σήμαινε το ογδόντα, όταν αποδόθηκε το απόσπασμα αυτό).

Όταν επέστρεψε από τις περιηγήσεις του, έμεινε για ένα χρονικό διάστημα στην Αθήνα, όπου αντιλήφθηκε ότι ήταν εντελώς άγνωστος για τους Αθηναίους, κανείς δεν είχε ακούσει ποτέ για τον Δημόκριτο. «Ήλθον γαρ είς Αθήνας και ου τις με έγνωκεν». Ο Κικέρωνας και ο Διογένης Λαέρτιος μας λένε ότι επειδή ο Δημόκριτος καταφρονούσε την δόξα, δεν έπραξε τίποτε απολύτως για να γίνει γνωστός στην Αθήνα, προσθέτουν επίσης ότι αυτός ήξερε μεν τον Σωκράτη, αλλά «ο Σωκράτης ουδεμία γνώσιν είχε περί αυτού».

Ο Απολλόδωρος ο Κυζικηνός μαρτυρεί ότι ο Δημόκριτος είχε γνωριστεί με τον Πυθαγόρειο φιλόσοφο Φιλόλαο. Ο Θράσυλλος μας δίνει την πληροφορία ότι ο Δημόκριτος είχε μελετήσει με μεγάλη αφοσίωση τα μαθηματικά συγγράμματα των Πυθαγορείων.

Υπάρχει, επίσης, η πληροφορία ότι ένα από τα πολλά συγγράμματα του είχε τον τίτλο Πυθαγόρης, αλλά δεν είναι γνωστό τι ακριβώς έγραφε ο Δημόκριτος σε αυτό.

Όταν ολοκλήρωσε ο Δημόκριτος τις περιηγήσεις του, επέστρεψε στην πατρίδα του, στα Άβδηρα, κι εκεί οι συμπολίτες του (πολύ πριν ακούσουν την ανάγνωση του Μέγας Διάκοσμος) τον έβλεπαν ως αξιοπερίεργο πλάσμα, τον θεωρούσαν άρρωστο και πειραγμένο στο μυαλό ή μανιακό. Στις Ιπποκρατικές Επιστολές, διαφαίνεται ότι οι Αβδηρίτες έστειλαν μία επιστολή στον φημισμένο γιατρό Ιπποκράτη, πατέρα, της ιατρικής επιστήμης, παρακαλώντας τον να έρθει στα Άβδηρα για να θεραπεύσει τον Δημόκριτο που «έπασχε από μανία».

Οι πληροφορίες αναφορικά με την ζωή του Δημόκριτου είναι ελάχιστες και κατά κάποιον τρόπο μη επιβεβαιωμένες. Το κείμενο της παρακάτω επιστολής προς τον Ιπποκράτη μας δίνει μια περιγραφή για τον φιλόσοφο. Στην επιστολή αναφέρεται: «Η βουλή και ο δήμος των Αβδηριτών στέλνει τους χαιρετισμούς της εις τον Ιπποκράτην.

Αυτός ο Δημόκριτος έχει περίπεσει εις νόσον ένεκαν της κατεχούσης αυτόν υπερβολικής σοφίας. Δηλαδή, αφού εξέχασε τα πάντα και πρώτα από όλα τον ίδιον τον εαυτόν του, μένει άγρυπνος και την ημέραν και την νύκτα. Περνά δε διαρκώς τον βίον του γελών**εξ** αφορμής ασήμαντων αλλά και σημαντικών πραγμάτων και φαντάζεται ότι όλη η ζωή δεν αξίζει τίποτε. Κάμνει δε αυτός ο άνθρωπος και αναζητήσεις δια τα εις τον Άδην συμβαίνοντα και τα περιγράφει. Λέγει ακόμην ότι ολοκλήρωσε ο -περιβάλλων την γην- αήρ, είναι γεμάτος από είδωλα και με μεγάλην προσοχήν ακροάται τας φωνάς των πτηνών και πολύ συχνά σηκώνεται την νύκτα μόνος εις την ησυχίαν και συμπεριφέρεται ωσάν να ψάλλει άσματα και λέγει ότι ο νους του περιτρέχει εις το χωρίς πέρας διάστημα»

Η παράδοση λέει ότι ο Ιπποκράτης περνώντας από τα Άβδηρα επισκέφτηκε τον μεγάλο φιλόσοφο, τον βρήκε απόλυτα υγιή και διαβεβαίωσε τους συμπολίτες του ότι δεν έπρεπε να ανησυχούν για την υγεία του και ότι κανέναν κίνδυνο δεν διέτρεχαν από αυτόν.

Σε μια επιστολή του Ιπποκράτη προς τον φίλο του τον Δαμάγητο στη Ρόδο, ο Ιπποκράτης περιγράφει το μέρος στο οποίο έμενε και εργαζόταν ο Δημόκριτος καθώς και το τι έκανε εκεί: «Έξω από την πόλη υπήρχε σε μεγάλο ύψος ένας λόφος, σκιασμένος από ψηλές λεύκες με πυκνό φύλλωμα. Από εκεί υπήρχε η θέα των εγκαταστάσεων στις οποίες έμενε ο Δημόκριτος.

Ο ίδιος ο Δημόκριτος καθόταν κάτω από έναν χαμηλό και πυκνόφυλλο πλάτανο, φορούσε ένδυμα χονδρό που άφηνε ελεύθερα τα χέρια του από τους ώμους ήταν μόνος του με απεριποίητο το πρόσωπο του, καθισμένος σε έναν λίθινο θρόνο, πολύ ωχρός, στην όψη και πολύ αδυνατισμένος, με ακούρευτο γένι. Παράπλευρα, από τα δεξιά του, έτρεχε διάμεσο της κατωφέρειας του λόφου ένα ρυάκι με νερό με ήρεμο κελάρισμα. Πέρα από τον λόφο, σε κάποιο ψηλότερο μέρος, υπήρχε κάποιο τέμενος, αφιερωμένο μάλλον στις νύμφες, το οποίο ήταν στεγασμένο από αμπέλους που είχαν φυτρώσει μόνοι τους.

Αυτός δε είχε πάνω στα γόνατα του, με μεγάλη ευκοσμία, ένα βιβλίο και ήταν τοποθετημένα, και από τα δύο μέρη γύρω του, και άλλα πολλά βιβλία. Είχε δε σωρευτεί εκεί δίπλα και μεγάλος αριθμός ζώων τα οποία είχαν υποστεί ανατομία εξ ολοκλήρου.

Αυτός δε άλλοτε με βιαστικό ρυθμό παραδιδόταν εις το να γράφει, άλλοτε έπεφτε σε κατάσταση ηρεμίας, συγκρατών τον εαυτό του εις ακινησίαν και βυθιζόμενος εις εσωτερικές σκέψεις. Έπειτα δε από ολίγον χρόνο αφού έκανε αυτά, σηκωνόταν και περπατούσε και εξέταζε τα σπλάχνα των ζώων. Έπειτα, αφού τα τοποθετούσε στη θέση τους, ερχόταν στον λίθινο θρόνο, καθόταν και συνέχιζε να γράφει.»

Τέλος, αυτό που χαρακτηρίζει τον Δημόκριτο σε αντίθεση με τον Ηράκλειτο, για τον οποίο έγινε πρωτύτερα αναφορά, είναι το παρακάτω: Είναι αλήθεια ότι ο Δημόκριτος αντίκριζε τα πάντα με γέλιο και αστείο τρόπο, σε αντίθεση με τον Ηράκλειτο που θεωρούνταν θλιμμένος. Ο Στοβαίος αναφέρει χαρακτηριστικά τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζε τα ίδια γεγονότα ο Δημόκριτος. Ότι, δηλαδή, «αντί να οργίζονται οι σοφοί κατελαμβάνοντο ο μεν Ηράκλειτος από δάκρυα, ο δε Δημόκριτος από γέλωτα».

Και αφού έγινε μια μικρή παράθεση για τις ιδέες και τις θέσεις του Δημόκριτου ως έναν επιπλέον φυσιοκράτη σοφό, είναι σημαντικό να γίνει αναφορά και στην παρατήρηση που έθεσε ο Ανάξαρχος, ότι «ο βασικός όρος της Σοφίας» είναι από την πλευρά του φιλοσόφου, να είναι σε θέση να διακρίνει το μέτρο του «καιρού» το «τι» και το «πως», δηλαδή τον τρόπο, που πρέπει να λειτουργήσει κανείς σε μια ευκαιρία που θα ανακύψει (Τριαντάρη, 2012).

Ο Ανάξαρχος πρόσθεσε επίσης μέσα από την φιλοσοφική του στάση, ότι δεν απαιτείται κανένα σταθερό κριτήριο για την αποδοχή της αλήθειας. Αντίθετα, ισχυριζόταν, ότι όλα όσα ακούμε βρίσκονται σε μια σκηνογραφία, σε μια συνεχή στάση ύπνου και ονείρου ή σε μια κατάσταση τρέλας. Συνεπώς, σύμφωνα με τα παραπάνω, η ποιότητα της συμπεριφοράς μας τείνει να χαρακτηρίζεται αδιάφορη (www.avdera.gr).

Σε γενικές γραμμές, πάντως, ο στόχος του βίου του καθενός κατά τα λεγόμενα του φιλοσόφου, είναι ο παρακάτω: Πρέπει να είναι ατάραχος και χωρίς πάθη. Γι' αυτόν τον λόγο, ονομάστηκε και ευδαιμονικός ο βίος που χαρακτηρίζει τις αρχές του συγκεκριμένου φιλοσόφου. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της θεωρίας του ήταν το πάθος του για ζωή και επιπλέον η ευχαρίστηση που λάμβανε από το οτιδήποτε.

Σε αυτό το σημείο, μιας και έχει ολοκληρωθεί η περιγραφή των προσωκρατικών φιλοσόφων που ενστερνίζονται την φυσιοκρατική θεώρηση των πραγμάτων και του κόσμου, αξίζει να σημειωθεί ότι το επιπλέον κοινό τους σημείο αποτελεί η πεποίθηση ότι όλοι τους έχουν ως ανώτερη δύναμη τον Δία ως τον αρχηγό των θεών και της κινητήριας δύναμης όλων όσων συμβαίνουν ή πρόκειται να ακολουθήσουν.

2. Οι φιλόσοφοι μετά τον Σωκράτη

Το ίδιο ισχύει, παρόλα αυτά, και για τους μεταγενέστερους φιλοσόφους του Σωκράτη. Πιο συγκεκριμένα, όπως υπογραμμίζεται και στο σύγγραμμα για τον Επίκτητο από την Τριαντάρη (2012), «η αρχική μυθική πίστη για τον Δία ως πατέρα, Θεό και βασιλιά αποτελεί θεμέλιο σε όλη τη μετέπειτα φιλοσοφική σκέψη». Αυτό σημαίνει ότι τόσο οι Προσωκρατικοί όσο και μεταγενέστεροι του Σωκράτη έχουν τον Δία ως τον ανώτερο όλων.

Η διαφορά, όμως, των μεταγενέστερων και του Ηράκλειτου, για τον οποίο έγινε πρωτύτερα λόγος, έγκειται στην γενικότερη θεώρησή τους αναφορικά με το θείο, τον θεό βασιλιά όλων και συνεπώς τον τέλειο σοφό. Για την έννοια του φιλοσόφου, πολλοί ορισμοί έχουν δοθεί ανάλογα με την προέλευση και την εποχή που διατυπώθηκαν, αλλά όλοι εμπεριέχουν ένα κοινό σημείο: τη σοφία.

Συγκεκριμένα, η αντίληψη του Ηράκλειτου για την εικόνα του σοφού, βασιλιά συμπίπτει με αυτήν του Πλάτωνα αλλά και του Αριστοτέλη καθώς επίσης και των Στωικών φιλοσόφων, του 'διανοητή' του Θωμά του Μαγίστρου. Επιπλέον, η εικόνα αυτήν ταυτίζεται και με τον σοφό στην μορφή του ηγεμόνα του Νικολό Μακιαβέλλι, τον άρχοντα του Χομπς και την εικόνα του ανώτατου νομοθέτη του Ρουσσώ (Φάλκος-Αρβανιτάκης, 1999).

Είναι, επομένως, φανερό, όπως απορρέει από τα παραπάνω, ότι ο σοφός ενσαρκώνεται μέσα από τις μορφές που μόλις περιγράφηκαν, στο πέρασμα των εποχών, με αφετηρία τις απόψεις του Ηράκλειτου, ο οποίος δεν περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην μορφή του ανώτερου Δία, άρα και προσωποποιείται μόνο από αυτόν σύμφωνα με τον Καν (2011) στο έργο του από μετάφραση για την τέχνη και την σκέψη του Ηράκλειτου .

Αντιθέτως, η έννοια του σοφού από τον Ηράκλειτο και έπειτα παίρνει την μορφή μιας ακόμη πιο ανώτερης δύναμης που καλύπτει ένα ευρύτερο φάσμα και ανάγεται πιο ψηλά, από την προσωπικότητα ενός και μόνο προσώπου, με την μορφή ενός παντογνώστη Θεού, που είναι και ο τέλειος σοφός. Είναι, δηλαδή, λίγο πιο αόριστη η έννοια αυτού του σοφού, ό οποίος μπορεί να είναι ακόμη πιο ανώτερος από τον Δία (Καν, 2011).

Επιπρόσθετα, σε σύγκριση με τους παραπάνω φιλοσόφους, ο Πλάτωνας διαφοροποιείται σε ένα ακόμη σημείο, και υποστηρίζει μέσα από την θεωρία του ότι η θέση του σοφού διαφοροποιείται σε σχέση με τους προαναφερθέντες φιλοσόφους, και μάλιστα στο σημείο που ο Πλάτωνας, όπως αναφέρεται και στον Επίκτητο της Τριαντάρη (2012), τοποθετεί τον σοφό ως τον φιλόσοφο, ο οποίος «διαλέγεται και δεν εμφανίζεται πια ως δάσκαλος της αλήθειας».

3. Η έννοια του σοφού κατά τον Πλάτωνα

Αναλυτικότερα, ο Πλάτωνας στο Συμπόσιο ορίζει τον φιλόσοφο ως το άτομο που αμφισβητεί τον εαυτό του, εξ' αιτίας του συναισθήματος ότι "δεν είμαστε αυτό που θα έπρεπε να είμαστε" και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι φιλόσοφος είναι αυτός που επιθυμεί τη σοφία. Επιπλέον, για τον Πλάτωνα, η φιλοσοφία είναι η γνώση ή η θέαση των αιώνιων και αμετάβλητων ιδεών (http://www.pi-schools.gr).

Ακόμη, για τον Πλάτωνα ο Θεός δεν ήταν αποκλειστικά και μόνο μια νοητική έννοια ή ιδέα. Ήταν κάτι που μπορούσε να βιωθεί άμεσα - και αυτή η εμπειρία ήταν το ύψιστο επίτευγμα στη ζωή. Μας άφησε με μερικές ωραίες περιγραφές αυτής της εμπειρίας. Εδώ, για παράδειγμα, είναι ένα απόσπασμα από το "Φαίδων":

Συγκεκριμένα, αναφέρει χαρακτηριστικά το εξής: «Όταν επιστρέφει στον εαυτό της (η ψυχή) περνάει στον άλλο κόσμο, την περιοχή της καθαρότητας, και αιωνιότητας, και αθανασίας, και του αμετάβλητου, που είναι η προέλευσή της. Τότε ξεκόβεται από το δρόμο των λαθών, και ταυτιζόμενη με το αμετάβλητο είναι αμετάβλητη. Και αυτή η κατάσταση της ψυχής αποκαλείται σοφία. Η ψυχή είναι κατά πολύ όμοια με το θεϊκό, το αθάνατο, το διανοητικό, και το ενιαίο και ακατάλυτο, και αμετάβλητο." (Πετράκης, 2014), (Φάλκος- Αρβανιτάκης, 2007).

Τι μας λέει ο Πλάτων σχετικά με αυτήν την εμπειρία; Υποστηρίζει, ότι αυτή δεν διαδραματίζεται στον εξωτερικό κόσμο της αισθητήριας αντίληψης. Και μάλιστα έρχεται ως αποτέλεσμα της "στροφής που κάνει" η ψυχή "προς τον εαυτό της" - μια προς τα μέσα στροφή της επίγνωσης.

Βαθιά, μέσα, λέει ο Πλάτων, κάποιος βιώνει ένα πεδίο της ζωής που είναι καθαρό, αιώνιο, αθάνατο, ενοποιημένο, και αμετάβλητο. Ο Πλάτων ονομάζει αυτήν την κατάσταση σοφία. Στον Φαίδωνα ο Πλάτων περιγράφει την ίδια εμπειρία ξανά:

"Από τον παράδεισο που είναι πάνω από τα ουράνια, τι θα έκανε ποτέ ένας γήινος ποιητής ή τι θα τραγουδούσε επάξια; Είναι παρόμοιο με αυτό που θα σας περιγράψω, γιατί πρέπει να τολμήσω να πω την αλήθεια, αφής στιγμής η αλήθεια είναι το θέμα μου. Εκεί κατοικεί το ίδιο καθεαυτό το "είναι" με το οποίο σχετίζεται η καθαρή γνώση. Η άχρωμη, η άνευ μορφής, ακαθόριστη ουσία, ορατή μόνο στο νου, ο πιλότος της ψυχής (Πετράκης, 2014).

Η θεϊκή διάνοια, έχοντας τραφεί από το νου και την καθαρή γνώση, και η διάνοια της κάθε ψυχής που είναι ικανή να λαμβάνει την κατάλληλη για αυτήν τροφή, που χαίρεται να ατενίζει την πραγματικότητα, και που για άλλη μια φορά ατενίζει επίμονα την αλήθεια, ξαναγεμίζει και χαίρεται, έως ότου το πλήρωμα του κύκλου των κόσμων φέρει τον δικό της κύκλο ξανά στο ίδιο μέρος.

Την στιγμή της ολοκλήρωσης του κύκλου ατενίζει τη δικαιοσύνη, και την εγκράτεια, και την απόλυτη γνώση, όχι με μια μορφή γενιάς, ή σχέσης, που οι άνθρωποι ονομάζουν ύπαρξη, αλλά απόλυτης γνώσης στην απόλυτη ύπαρξη. Και ατενίζει την άλλη αληθινή ύπαρξη με τον ίδιο τρόπο, και τη γεύεται, περνά κάτω προς το εσώτερο των ουρανών και επιστρέφει σπίτι".

Ο Πλάτων περιγράφει ένα υπερβατικό πεδίο της ζωής, "την άχρωμη, άνευ μορφής, ακαθόριστη ουσία". Την χαρακτηρίζει ως "θεϊκή διάνοια", "καθαρή γνώση", "αλήθεια", "πραγματικότητα", "απόλυτη γνώση". Βιώνοντας κάποιος αυτό το πεδίο "ξαναγεμίζει, ανεφοδιάζεται και γίνεται χαρούμενος".

Είχε ο Πλάτων μια τεχνική καλλιέργειας αυτής της εμπειρίας; Προφανώς ναι, και φαίνεται ότι ήταν αυστηρή. Προϋπέθετε χρόνια σπουδής των μαθηματικών, αστρονομίας, μουσικής και γυμναστικής (προφανώς όχι πάλης) ζώντας μια ζωή ενάρετη πέντε χρόνια αυστηρών διαλεκτικών συζητήσεων χρόνια υπηρεσίας στο

κράτος και μόνο μετά από όλα αυτά θα μπορούσαν λίγοι επιλεγμένοι άνθρωποι να είναι έτοιμοι και άξιοι να λάβουν την τελική πινελιά της γνώσης.

Συνεπώς, για τον Πλάτωνα, όπως απορρέει και από τα παραπάνω, σκοπός της φιλοσοφίας και της γνώσης είναι η ηθικο-πολιτική αναγέννηση της κοινωνίας. Θεωρεί βασική την ανάγκη «αναγέννησης του κόσμου με βάση μια τάξη θεμελιωμένη στις αξίες που μόνο ο φιλόσοφος είναι σε θέση να αντιληφθεί».

Ο Πλάτωνας στο Συμπόσιο δίνει για τον σοφό δύο χαρακτηρισμούς. Από την μια πλευρά τον ονομάζει «δαιμόνιο», καθώς βρίσκεται σε επικοινωνιακή σχέση και επικοινωνία με το θείο διαμέσου των τελετουργιών που πραγματοποιούνται, των επωδών αλλά και της μαγείας, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά και από την Τριαντάρη (2012).

Από την άλλη πλευρά, ο χαρακτηρισμός που δίνεται στον σοφό από μέρους του Πλάτωνα, και που συναντάται στο Συμπόσιο (203, 4-6), είναι ο τίτλος του «βάναυσου», δεδομένου ότι αυτός κατέχει την επιστήμη και την χειρωνακτική εργασία.

Τέλος, αναφορικά με τον Πλάτωνα και την θέση του για τον σοφό, ισχυρίζεται στο έργο του «Φαίδρος», σύμφωνα με τον Σκουτερόπουλο (2015), ότι υφίσταται διαφορά μεταξύ του σοφού και του φιλοσόφου. Ο σοφός, κατά τα λεγόμενα του Πλάτωνα, αρμόζει μόνο στον θεό ως ιδιότητα και χαρακτηρισμός, ενώ ο φιλόσοφος τείνει να βρίσκεται πιο κοντά στα δεδομένα και τα μέτρα του ανθρώπου, μιας και ο φιλόσοφος διευκρινίζεται ότι είναι ο εραστής της αλήθειας.

Ένα τελευταίο στοιχείο που διακρίνει τον σοφό είναι και η ικανότητά του να κυβερνά την πόλη και να ηγείται των συμπολιτών του. Ο σοφός και ο αγαθός, δηλαδή, στον «Πολιτικό», που είναι έργο του Πλάτωνα, αποκαλείται και ως ηγέτης και κυβερνήτης (Σκουτερόπουλος, 2015).

4. Η έννοια του Σοφού κατά τον Αριστοτέλη

Από την άλλη πλευρά η θέση του Αριστοτέλη για την έννοια του σοφού, περιλαμβάνει κυρίως μια ιεράρχηση της εν λόγω έννοιας.
Ο Αριστοτέλης (αρχ. *Ἀριστοτέλης*. Στάγειρα 384- Χαλκίδα 322 π.Χ), ήταν αρχαίος

Έλληνας φιλόσοφος και πολυεπιστήμονας. Αναφέρεται, ότι σε ηλικία 17 ετών εισέρχεται στην Ακαδημία του Πλάτωνα, στην Αθήνα, όπου παραμένει έως τα 37 του έτη. Εκεί συνδέεται τόσο με τον ίδιο τον Πλάτωνα όσο και με τον Εύδοξο, τον Ξενοκράτη και άλλους στοχαστές (Μπαγιόνας, 2005).

Τα έργα του αναφέρονται σε πολλές επιστήμες, όπως φυσική, βιολογία, ζωολογία, μεταφυσική, ηθική, ποίηση, ποίηση, θέατρο, ρητορική και άλλα και συνιστούν το πρώτο ολοκληρωμένο σύστημα στην Δυτική Φιλοσοφία.

Η περίοδος της ωριμότητας αρχίζει με τις βιολογικές έρευνες και τα συμπεράσματά του είναι η πρώτη συστηματοποίηση των βιολογικών φαινομένων στην Ευρώπη. Η σκέψη και οι διδασκαλίες του Αριστοτέλη, που συνοπτικά περιγράφονται με τον όρο Αριστοτελισμός, επηρέασαν για αιώνες τη φιλοσοφική, θεολογική και επιστημονική σκέψη έως και τον ύστερο Μεσαίωνα.

Από το έργο του, τα «Μετά τα φυσικά», ή πρώτη φιλοσοφία, όπως το αποκαλούσε ο Αριστοτέλης προήλθε ο όρος ‘μεταφυσική’ των νεότερων χρόνων. Στα 12 βιβλία που ακολουθούν τα Φυσικά προσθέτουν συνήθως και την διατριβή με τον τίτλο: "Περί Μελίσσου, Ξενοφάνους και Γοργίου" (Καλφάς, 2014).

Στην ομάδα αυτή των έργων του ο Αριστοτέλης εξετάζει τις πρώτες αρχές όλων των όντων και των "κινουμένων" και των "ακινήτων". Εκεί ανάγει και το κριτήριο του σοφού ο Σταγειρίτης φιλόσοφος, καθώς όποιος ασχολείται με τις πρώτες αρχές και τις αιτίες των πραγμάτων, είναι ο ανώτερος όλων (Μπαγιόνας, 2005).

Κατά τα λεγόμενά του, στα «Μετά τα Φυσικά», διαχωρίζει αυτούς που επινόησαν τις τέχνες και που δεν περιορίζονται απλά στις αισθήσεις αλλά αποσκοπούν κατά κύριο λόγο στην ωφέλεια που θα έχουν οι υπόλοιποι συμπολίτες τους ως προς το πρακτικό κομμάτι σε θέματα καθημερινής διαβίωσης. Οι άνθρωποι αυτοί λογίζονται ως περισσότερο σοφοί από τους υπόλοιπους συμπολίτες τους (Καλφάς, 2014).

Υπάρχουν, όμως, και οι άλλοι και είναι εκείνοι που ανήκουν σε μία ξεχωριστή κατηγορία και θεωρούνται από τον Αριστοτέλη πιο σοφοί σε σχέση με αυτούς, για τους οποίους έγινε λόγος παραπάνω. Οι φιλόσοφοι αυτοί διερευνούν κάτι ανώτερο. Την πορεία της ζωής.

Ο Αριστοτέλης, συνεχίζοντας τονίζει και την χρονική ακολουθία των δύο κατηγοριών των σοφών και των επιστημών, με τις οποίες σχετίζονται. Υπογραμμίζει, δηλαδή, ότι χρονικά αναπτύχθηκαν πρώτα οι επιστήμες εκείνες που αφορούσαν ζητήματα καθημερινών και πρακτικών θεμάτων. Στην συνέχεια, προέκυψαν οι ανώτερες επιστήμες, με τις οποίες καταπιάνονταν οι ανώτεροι όλων των σοφών, και οι οποίες μελετούσαν την συμπεριφορά των ανθρώπων στην πορεία της ζωής τους, σε θέματα ευχαρίστησης ή και αναγκών.

Με βάση τα παραπάνω, απορρέει από τα έργα και τις θέσεις του Αριστοτέλη, πως οι θεωρητικές επιστήμες, οι οποίες ασχολούνται με την έννοια της συμπεριφοράς των ανθρώπων στην πορεία του βίου τους αλλά και η ενασχόληση εκείνων που επιλέγουν την αποκωδικοποίηση της αρχής και της αιτίας των πραγμάτων, είναι ανώτερες από τις πρακτικές επιστήμες που ασχολούνται με πρακτικά ζητήματα, τα οποία θεωρούνται υποδεέστερα ή καλύτερα, λιγότερο ανώτερα από τα θέματα των θεωρητικών επιστημών.

Επιπρόσθετα, ο σοφός ταξινομείται κατά τον Αριστοτέλη στις παρακάτω ιεραρχήσεις. Η πρώτη περιλαμβάνει αυτόν που έχει κάποιου είδους εμπειρία για τα διάφορα θέματα και θεωρείται σαφώς σοφότερος από εκείνον που έχει απλώς μια ‘αίσθηση’ για τα πράγματα.

Ακόμη σοφότερος από τις δύο κατηγορίες της παραπάνω παραγράφου, είναι κατά τον Αριστοτέλη ‘ο τεχνίτης’, όπως αποκαλείται και στο έργο «Επίκτητος» της Τριαντάρη (2012), και ο οποίος έχει απλώς μια εμπειρία αναφορικά με διάφορα θέματα.

Από την άλλη πλευρά, ανάγεται ως περισσότερο σοφός από όλες τις παραπάνω κατηγορίες που αναφέρθηκαν μόλις, και αναφέρεται ως όχι απλώς ο τεχνίτης αλλά ο ‘Αρχιτέκτονας’ των πραγμάτων, που θεωρείται ακόμη πιο ειδήμονας από έναν απλό χειροτέχνη. Βέβαια, ο ‘Αρχιτέκτονας’ υστερεί και έπεται του σοφότερου όλων, όπως αυτός περιγράφεται στην παράγραφο που ακολουθεί.

Ο σοφότερος, λοιπόν, κατά την θεωρία του Αριστοτέλη, είναι ο κάτοχος, όπως τονίστηκε και παραπάνω, των θεωρητικών επιστημών, οι οποίες ασχολούνται με την αρχή των πραγμάτων και την αιτία της δημιουργίας τους και όχι των πρακτικών. Ο

σοφός είναι αυτός που κατέχει την Σοφία, την επιστήμη εκείνη που ασχολείται με την απαρχή και την αιτία των πραγμάτων.

Έτσι, κατά αυτόν τον τρόπο, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σοφού, συνοψίζονται στα παρακάτω: πρώτον, ο σοφός έχει γνώση για όλα τα θέματα χωρίς βέβαια η γνώση αυτή να είναι εξειδικευμένη, δεύτερον ο σοφός γνωρίζει τα δύσκολα, όσα, δηλαδή, δεν είναι σε θέση να γνωρίζει ο κοινός άνθρωπος, τρίτον, ο σοφός εξετάζει με ακρίβεια και με λεπτομέρειες τις αιτίες και είναι ικανός να τις μεταδώσει και να τις διδάξει και σε άλλους και τέταρτον και τελευταίο, ο σοφός δεν πρέπει να δέχεται διαταγές από άλλους αλλά οι υπόλοιποι που είναι λιγότερο σοφοί να τον σέβονται, να τον υπακούν και να τον έχουν ψηλά.

Και εφόσον η τέχνη της σοφίας αποτελεί κατά τον Αριστοτέλη αυτοσκοπό, προτιμάται σε σχέση με τις υπόλοιπες τέχνες με βάση την γνώση της και όχι για τα αποτελέσματά της. Επομένως, η σοφία είναι τέχνη κυρίαρχη και όχι αυτήν που υπηρετεί. Συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει για την γνώση της σοφίας, ότι δεν έχει κάποιο πρακτικό σκοπό αλλά πρόκειται για μια γνώση ελεύθερη, που λειτουργεί μόνο για τον εαυτό της.

Κατά τον ίδιο τρόπο, λειτουργεί και ο σοφός, δηλαδή, ο κάτοχος αυτής της γνώσης. Αυτός που, σύμφωνα με τα δεδομένα του Αριστοτέλη, είναι απόλυτα ελεύθερος. Αυτό σημαίνει, ότι την γνώση αυτήν την κατέχει για τον εαυτό του και όχι για τους άλλους. Και πιο συγκεκριμένα, «ο ελεύθερος άνθρωπος λειτουργεί για τον εαυτό του και όχι για τους άλλους». Δεν ορίζεται επομένως ούτε και εξαρτάται ή προσδιορίζεται από τους άλλους.

Ο μόνος σοφός κατά την θεωρία του Αριστοτέλη είναι ο θεός ο ίδιος και για την απόκτηση της αληθινής γνώσης δεν είναι κατάλληλος ο άνθρωπος αλλά μόνο ο θεός, ως ο φυσικός κάτοχος της γνώσης αυτής και αυτός που κατέχει το προνόμιο αυτό. Και βέβαια ο άνθρωπος από την πλευρά του πρέπει να αναζητήσει την γνώση εκείνη που να ανταποκρίνεται στην αξία και την φύση του, καθώς είναι ανώτερη.

Ο Αριστοτέλης συνεχίζοντας, προσθέτει ότι ο σοφός διακρίνεται και από την ψυχική του ιδιότητα. Αναλυτικότερα, στα 'Ηθικά Νικομάχεια', τονίζεται ότι ο σοφός είναι ιδιαίτερα αγαπητός και για την ψυχική του δεινότητα, η οποία αποτελείται από δύο

στοιχεία. Το πρώτο από αυτά τα δύο είναι το ότι ο σοφός δρα σύμφωνα με την λογική του, την υπηρετεί και την φροντίζει και το δεύτερο στοιχείο είναι ότι βρίσκεται πάντα σε άριστη ψυχική κατάσταση (Λυπουρλής, 2006).

Εξαιτίας των παραπάνω, ο σοφός είναι αγαπητός στους θεούς καθώς αυτοί δείχνουν ενδιαφέρον για τις ιδιότητες που περιγράφηκαν παραπάνω και δεδομένου ότι «οι σοφοί πράττουν σωστά και ωραία» (Τριαντάρη, 2012). Και εφόσον ο σοφός κατά την θέση του Αριστοτέλη στο έργο του 'Ηθικά Νικομάχεια', φροντίζει να εξασφαλίσει την νοητική και ψυχική του υγεία, θεωρείται, όπως ειπώθηκε ήδη, αγαπητός από τους θεούς για έναν παραπάνω λόγο.

Επιπλέον, ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια, προσθέτει ότι η ευδαιμονία προέρχεται από τους κανόνες της αρετής, και εφόσον ο σοφός λειτουργεί με βάση αυτούς, είναι λογικό και επόμενο να είναι πλήρης και ευδαίμων.

Η διαφορά, όμως, που έγκειται και παρατηρείται ανάμεσα στα δύο έργα του Αριστοτέλη, για τα οποία έγιναν αναφορές στις προηγούμενες παραγράφους, είναι η παρακάτω: υπάρχει μια σαφής στροφή προς τον ορισμό του προσώπου που θεωρείται σοφός. Συγκεκριμένα, ενώ στα 'Μετά Φυσικά' ο μόνος σοφός είναι ο θεός ο ίδιος, διότι είναι αυτός που γνωρίζει την θεωρητική επιστήμη που μελετά την αρχή και τις αιτίες των πραγμάτων, και που αυτή είναι η ανώτερη όλων των υπόλοιπων επιστημών.

Αντίθετα, στο μεταγενέστερο έργο του, ο σοφός κατά την άποψη του Αριστοτέλη δεν μπορεί να είναι μόνο ο θεός, αλλά και οι άνθρωποι, οι οποίοι λειτουργούν με γνώμονα την λογική τους, την διαφυλάσσουν και την φροντίζουν και κατά συνέπεια κατακτούν με αυτόν τον τρόπο την απόλυτη ευδαιμονία. Είναι φανερό στο έργο αυτό, ότι υπάρχει μια στροφή του ανθρώπου προς το εσωτερικό της ψυχής του, προς τον εαυτό του, ώστε να είναι καλύτερος άνθρωπος και να γεύεται την ευδαιμονία του.

Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι η ηθική είναι πολύ περισσότερο μια πρακτική παρά μια θεωρητική μελέτη, δηλαδή, με στόχο κάποιος να γίνει καλός και να κάνει καλό, αντί να γνωρίζει για να εξυπηρετεί τους δικούς του λόγους. Έγραψε πολλές πραγματείες σε θέματα ηθικής, συμπεριλαμβανομένων κυρίως, τα Ηθικά Νικομάχεια (πρβλ. Λυπουρλής, 2006).

Ο Αριστοτέλης δίδασκε ότι η αρετή έχει να κάνει με την εύρυθμη λειτουργία (έργον) ενός πράγματος. Ένα μάτι είναι μόνο ένα καλό μάτι εφόσον μπορεί να βλέπει, γιατί η σωστή λειτουργία του ματιού είναι να βλέπει. Ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν μια ειδική λειτουργία για τον άνθρωπο, και ότι αυτή η λειτουργία πρέπει να είναι μια δραστηριότητα της ψυχής, σύμφωνα με το λόγο.

Επιπρόσθετα, στο έργο του διαφαίνεται καθαρά, ότι ο Αριστοτέλης προσδιόρισε μια τέτοια βέλτιστη δραστηριότητα της ψυχής ως το στόχο όλων των ανθρώπων για ενέργεια, ευδαιμονία, ή μερικές φορές 'ευημερία'. Για να έχουν τη δυνατότητα οι άνθρωποι να είναι ευτυχισμένοι με αυτό τον τρόπο απαιτεί οπωσδήποτε ένα καλό χαρακτήρα (ηθικής αρετής).

Ο Αριστοτέλης δίδαξε ότι για να επιτευχθεί ένας ενάρετος και δυνητικά ευτυχισμένος χαρακτήρας απαιτείται ένα πρώτο στάδιο να έχει την τύχη να αποκτήσει συνήθειες όχι σκόπιμα, αλλά από δασκάλους, και την εμπειρία, οδηγώντας σε ένα μεταγενέστερο στάδιο στο οποίο κάποιος επιλέγει συνειδητά να κάνει τα καλύτερα πράγματα. Όταν οι καλύτεροι άνθρωποι έρχονται να ζήσουν τη ζωή τους με αυτόν τον τρόπο την πρακτική σοφία τους (φρόνησις) και της διάνοιάς τους (νους) μπορούν να αναπτύξουν μεταξύ τους την υψηλότερη δυνατή ανθρώπινη αρετή, τη σοφία ενός ολοκληρωμένου θεωρητικού ή υποθετικού στοχαστή, ή με άλλα λόγια, ενός φιλοσόφου.

Επισφράγιση για το παραπάνω συμπέρασμα, αποτελεί και η θέση του Αριστοτέλη, που υπογραμμίστηκε και σε προηγούμενη παράγραφο, ότι ανώτερος άνθρωπος είναι αυτός που ρυθμίζει την συμπεριφορά του και κοιτά πώς να την κάνει καλύτερη. Η ενασχόληση, λοιπόν, με την ρύθμιση της συμπεριφοράς ως την ανώτερη τέχνη, αναδεικνύει τον άνθρωπο ως σοφό και τον ανυψώνει τόσο στους συμπολίτες του όσο και στον ίδιο τον θεό, καθιστώντας τον ικανό και αγαπητό.

Η τεχνική του 'ελέγχου' που ανέλυσε ο Αριστοτέλης, προέρχεται από την Σωκρατική και κατ' επέκταση Πλατωνική θεωρία, η οποία μεταβιβάστηκε και επηρέασε και τον Επίκτητο αλλά και μετέπειτα τους Στωικούς. Η διαφορά είναι, όμως, ότι η συγκεκριμένη ιδέα αναλύθηκε από διαφορετική οπτική γωνία κάθε φορά.

Βέβαια, η Αριστοτελική οπτική γωνία ήταν αυτή που επηρέασε κυρίως τον Επίκτητο και έπειτα τους στωικούς φιλοσόφους, καθώς τονίζεται ιδιαίτερα η καλλιέργεια της

νοητικής και ψυχικής ισορροπίας μέσα από την φροντίδα και την άσκηση. Αυτά άλλωστε είναι και τα στοιχεία που καθιστούν κάποιον σοφό εξασκώντας την ανώτερη τέχνη, αυτήν της ζωής.

Συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης, όπως αναφέρεται και στην Τριαντάρη (2012), παρουσιάζει τον σοφό ως εκείνον που δουλεύει συνεχώς με τον εαυτό του και τις αδυναμίες του ενώ η εσωτερική αναδίφηση είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της προσωπικότητάς του, διότι μέσω αυτής καταφέρνει να γίνει ο απόλυτος κυρίαρχος των πράξεών του.

Είναι, επομένως, ο μόνος και ο κύριος υπεύθυνος για τα πεπραγμένα που οφείλονται και προέρχονται από αυτόν και κατά συνέπεια δεν φτάνει στο σημείο να καταλογίζει ευθύνες στους άλλους. Οι πράξεις του είναι απολύτως 'συνειδητές' αλλά και 'εκούσιες'.

Αναφορικά με την ικανότητα του σοφού να ελέγχει τον εαυτό του και να έχει αυτοκυριαρχία καθώς επίσης και να είναι ο μόνος υπεύθυνος για τις πράξεις του, παρατηρείται στο 'εγχειρίδιον' του Επίκτητου η Αριστοτελική θεωρία σύμφωνα με την οποία, ο μόνος υπεύθυνος για τις πράξεις του είναι ο ίδιος ο άνθρωπος καθώς πράττει συνειδητά και αυτόνομα.

Η έννοια της αυτονομίας παραπέμπει στην ηθική και την ψυχολογική αυτονομία και ανεξαρτησία του ανθρώπου, ο οποίος λειτουργεί μέσω αυτής της οδού σύμφωνα με την φύση. Διότι κατά τον Αριστοτέλη, και κατά συνέπεια και για τον Επίκτητο, ο άνθρωπος δεν γεννιέται ουδέτερος αλλά από την γέννησή του είναι προικισμένος να πράττει ότι είναι σωστό, όπως επίσης είναι αυτός ο μόνος υπεύθυνος για τις αδυναμίες του.

Η αριστοτελική φιλοσοφία αναφορικά με την αυτονομία και την ανεξαρτησία, έγκειται στο γεγονός ότι ο κάθε άνθρωπος φέρει την βούληση, την επιθυμία και την προαίρεση. Μέσω αυτών καθίσταται ικανός να κρίνει εξ' αρχής τι θεωρείται σωστό και τι όχι και να το πράττει.

Αυτό υποστηρίζει και ο A.A. Long στην Τριαντάρη (2012), καθώς τις τρεις παραπάνω παραμέτρους τις θεωρεί κινητήριες δυνάμεις, οι οποίες έχουν τις ρίζες

τους στην θεωρία του Αριστοτέλη, όπως αυτήν περιγράφεται στο έργο του Ηθικά Νικομάχεια και οι οποίες είναι καθοριστικές τόσο στην υπευθυνότητα των πράξεων όσο και των αποφάσεων του ατόμου.

Ο A.A. Long συνεχίζει και προτείνει και μια περαιτέρω σύγκριση ανάμεσα στις θέσεις του Αριστοτέλη και του Επίκτητου. Όπως, λοιπόν, ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για τις τρεις παραμέτρους που επιδρούν στην ορθή λήψη αποφάσεων και αφορούν στην επιθυμία, στην βούληση και στην προαίρεση, με αντίστοιχο τρόπο τονίζεται από τον Επίκτητο και η λογική ως η καθοριστικότερη συνισταμένη για την διαμόρφωση της σωστής προσωπικότητας.

5. Η έννοια του σοφού κατά τους Στωικούς και τον Επίκτητο

Σε αυτό το σημείο, όμως, είναι αναγκαία η σύντομη αναφορά στον Επίκτητο ως προσωπικότητα. Συγκεκριμένα, ο Επίκτητος γεννήθηκε στην Ιεράπολη της Φρυγίας. Ήταν δούλος και ζούσε στη Ρώμη, αλλά κάποια στιγμή κατάφερε – δεν ξέρουμε πώς- να ζει ελεύθερος. Έγινε φιλόσοφος και διώχθηκε από τη Ρώμη εξαιτίας σχετικού διατάγματος του Δομιτιανού. Πήγε μετά στη Νικόπολη της Ηπείρου (Νομός Πρέβεζας), όπου ίδρυσε φιλοσοφική σχολή. Σε αυτό το σημείο να υπογραμμιστεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Καμπάνης (2003), ότι το Εγχειρίδιον δεν είναι γραμμένο από τον ίδιο τον Επίκτητο.

Μεταξύ των μαθητών του συγκαταλέγεται ο ιστορικός Φλάβιος Αρριανός, ο πραγματικός καταγραφέας των φιλοσοφικών του απόψεων, καθώς ο ίδιος δεν άφησε κανένα σύγγραμμα (όπως και ο Σωκράτης). Ήταν ανάπηρος από το ένα πόδι, δεν είναι γνωστό, όμως, πώς ακριβώς το έπαθε, κάποιοι λένε ότι έτσι γεννήθηκε, άλλοι ότι του το έσπασε σκόπιμα ο κύριός του.

Σε γενικές γραμμές, τα κύρια σημεία της φιλοσοφίας, στα οποία εστιάζει ο Επίκτητος είναι η ακεραιότητα, η αυτοδιαχείριση και η προσωπική ελευθερία, την οποία προωθεί με το να ζητάει στους μαθητές του την λεπτομερή εξέταση δύο κεντρικών ιδεών, την προαίρεση ελεύθερη εκλογή στάσης ζωής και τη σωστή χρήση των εντυπώσεων.

Στο Εγχειρίδιον ο Επίκτητος δίνει ρητές συμβουλές για το πώς πρέπει να ζούμε. Λέγεται Εγχειρίδιον γιατί όλα τα άτομα που θέλουν να ζήσουν όπως πρέπει, πρέπει να το έχουν πάντα μαζί τους εύκαιρο. Είναι ένα βιβλίο συνεχούς και απαραίτητης χρήσης, όπως το σπαθί (που συχνά αναφέρεται με αυτή την λέξη και φαίνεται η παρομοίωση να έχει παρθεί από εκεί) για έναν στρατιώτη.

Ο σοφός, λοιπόν, σύμφωνα με τον Επίκτητο, οφείλει να πράττει με βάση την λογική του για να λαμβάνει αποφάσεις και να μην έχει αναστολές γι' αυτό. Επίσης, σε ένα δεύτερο απόσπασμα, ο Επίκτητος συμβουλεύει όποιον θέλει να λογίζεται ως σοφός, ότι θα πρέπει να μεριμνά και να προστατεύει την λογική του και τέλος, ότι θα απαιτείται να καλλιεργούμε περισσότερο το πνεύμα μας παρά το σώμα μας.

Ο Επίκτητος συνεχίζει και προσθέτει, ότι οι βασικές αρχές που πρέπει κανείς να τηρεί είναι επίσης και οι παρακάτω:

Κάποια πράγματα τα εξουσιάζουμε και άλλα όχι, λέει ο Επίκτητος, και πρέπει να μάθουμε την διαφορά. Της εξουσίας μας είναι η γνώμη μας, η διάθεσή μας, η επιθυμία να απολαύσουμε, η προσπάθεια να αποφύγουμε, με άλλα λόγια όσα είναι δική μας ενέργεια. Δεν είναι της εξουσίας μας το σώμα, η περιουσία, οι δόξες, τα αξιώματα, με μια λέξη όσα δεν ανήκουν στην σφαίρα της δικής μας δικαιοδοσίας, δεν είναι δυνατό να τα ορίσουμε και επιπλέον δεν είναι της δικής μας ενέργειας.

Ο Καμπάνης (2003) επισημαίνει ακόμη στο Εγχειρίδιο, ότι για τον Επίκτητο υπάρχει μόνο ένας τρόπος να είμαστε ευτυχισμένοι κι αυτός είναι να σταματήσουμε να ασχολούμαστε με πράγματα πέρα από τον έλεγχό μας. Δηλαδή, εάν κάποιος επιθυμεί, να μη του τύχουν αρρώστιες, θάνατος ή φτώχεια, θα δυστυχήσει. Την επιθυμία αυτήν θα πρέπει να την καταργήσει κανείς με κάθε τρόπο, διότι αν επιθυμεί κάτι που δεν είναι της εξουσίας του, τότε σύμφωνα με τα δεδομένα του φιλόσοφου θα βρει την αποτυχία μπροστά του.

Συνεχίζοντας, αναφέρει ότι «Κάθε τι που αγαπάς να εξακριβώνεις τι είναι, για παράδειγμα να λες χύτρα είναι έτσι ώστε αν σπάσει να μην ταραχθείς, αν φιλάς το παιδί σου ή την γυναίκα σου να λες, άνθρωπος είναι, έτσι δε θα ταραχθείς όταν

πεθάνει. Αν θες η γυναίκα σου, τα παιδιά σου και οι φίλοι σου να ζουν αιωνίως, είσαι ηλίθιος. Θέλεις δηλαδή να εξουσιάζεις εκείνα που δεν είναι της δικής σου εξουσίας.»

Επιπρόσθετα, τραγικά γεγονότα, όπως ο θάνατος και η εξορία και όλα που φαίνονται σε κάποιον τρομερά είναι προτιμότερο να τα συλλογίζεται κανείς κάθε μέρα, ώστε να εξοικειωθεί πλήρως με την ιδέα των παραπάνω και να είναι έτοιμος ψυχολογικά να τα αντιμετωπίσει.

Αναφορικά με την εικόνα και την ιδέα κυρίως του θανάτου, προτείνει να μην μπει κανείς σε καμία περίπτωση σε περαιτέρω συλλογισμούς, οι οποίοι να είναι ταπεινοί, ούτε και να επιθυμήσει κάτι με υπερβολή και υπέρμετρο βαθμό. Αναφέρει χαρακτηριστικά, ότι πρέπει να αγαπάμε τα παιδιά μας, τα αδέρφια μας, τους φίλους μας αλλά ταυτόχρονα να υπενθυμίζουμε στον εαυτό μας την θνητότητά τους, ώστε να εξοικειωθούμε με την παροδικότητα της κατάστασης των πραγμάτων και των καταστάσεων και να μην ζούμε σε πλάνη.

Στον Επίκτητο αναφέρεται και η σχέση με τον θεό ως η κυρίαρχη και ως η πιο καθοριστική στην ζωή ενός ανθρώπου. Η κυρίαρχη αυτή σχέση είναι, επομένως, με τον θεό: Οι ανθρώπινες σχέσεις δεν θα έπρεπε να μας δίνουν λόγο να μεμφόμαστε τον θεό αλλά θα έπρεπε να μας παρακινούν να χαιρόμαστε με την φυσική τάξη πραγμάτων.

Ακόμη, αναφορικά με τις απόψεις που σχηματίζουν οι άνθρωποι για τα πράγματα, αναφέρεται ότι τα ίδια τα πράγματα αυτά καθαυτά δεν πειράζουν τους ανθρώπους, αλλά οι γνώμες που σχηματίζουν αυτοί για τα πράγματα.

Για παράδειγμα, ο θάνατος δεν είναι κάτι φοβερό, αν ήταν θα φαινόταν και στον Σωκράτη, η ιδέα του θανάτου, επειδή είναι τρομερή, αυτή μας τρομάζει. Παρόλα αυτά αν αλλάξουμε τις εντυπώσεις μας, θα αλλάξουν και τα συναισθήματά μας. Σε αυτό το αξίωμα βασίστηκε και η γνωστική ψυχοθεραπεία του Albert Ellis για την θεώρηση των πραγμάτων.

Απώτερος στόχος είναι η αυτοβελτίωση του ανθρώπου και προσωπική εξέλιξή του. Η πραγματική διαδικασία αυτοβελτίωσης, κατά τον Επίκτητο, είναι αρχικά ζήτημα του συνειδητά να επιβραδύνει κανείς την διαδικασία των σκέψεών του, ώστε να επιτρέψει

την αντανάκλαση όσων συμβαίνουν. Μοιάζει κατά έναν τρόπο με τα φίλτρα που λέμε στην ψυχοθεραπεία, ανάμεσα στην σκέψη και τη δράση.

Η μέθοδος αυτήν έχει ως εξής: Είναι σαν να λέει κανείς "Εντύπωση, περίμενέ με λίγο. Άσε να δω τι είσαι και τι συμβολίζεις, άσε να σε τεστάρω". Το να έχω μία εντύπωση σημαίνει να έχω επίγνωση για κάτι στον κόσμο.

Οπότε, εάν κάποιος σε έχει θυμώσει να έχεις επίγνωση της κατάστασης και να μην θεωρήσεις σε καμία περίπτωση να θεωρήσεις ότι είναι η δική σου σκέψη που σε θυμώνει (αυτό μοιάζει με το τι λέει και ο Δαλάι Λάμα σε σχέση με τον θυμό).

Οπότε πριν αντιδράσεις μην αφήσεις τις εντυπώσεις σου να σε παρασύρουν. Γιατί αν πάρεις λίγο χρόνο θα δεις ότι είναι πιο εύκολο να ελέγξεις τον εαυτό σου. Ο θυμός καταστρέφει την ικανότητά μας να λογικευτούμε και να πάρουμε καλές αποφάσεις για αυτό πρέπει να του φερόμαστε με φροντίδα, αλλά και αποφασιστικότητα.

Ο Επίκτητος λέει, επιπλέον, ότι κάθε πράγμα έχει στο σύνολο δύο χερούλια, ένα το οποίο μπορείς να το σηκώσεις κι ένα το οποίο είναι ασήκωτο. Δηλαδή αυτό σημαίνει, ότι κάθε πράγμα έχει δύο όψεις, μία υποφερτή και μία που δεν υποφέρεται και είναι δυσβάσταχτη. Ο θυμός μοιάζει άχρηστος για κάθε γεγονός στην ζωή μας. Μας εμποδίζει από το να διαχειριστούμε την κατάσταση που ουσιαστικά τον προκάλεσε. Είναι εργαλείο παραλογισμού.

Για τον Επίκτητο, η βάση της φιλοσοφίας είναι η αυτογνωσία. Η φιλοσοφία είναι τρόπος ζωής, διδάσκει ο Επίκτητος, και όχι απλά θεωρία. Για εκείνον όλα τα εξωτερικά γεγονότα κανονίζονται από τη μοίρα, επομένως δεν μπορούμε να τα ελέγξουμε. Πρέπει να τα δεχόμαστε ήρεμα, χωρίς πάθη. Ωστόσο είμαστε υπεύθυνοι για τις ενέργειές μας. Προσπαθώντας να ελέγξουμε τα ανεξέλεγκτα αρχίζουμε να υποφέρουμε.

Αν και ο όρος ειμαρμένη που χρησιμοποιεί παραπέμπει στην έννοια του πεπρωμένου και της μοίρας, δεν πρέπει να συγχέεται με την μοιρολατρία. Στην περίπτωση της

ειμαρμένης μπορούμε να επιλέγουμε παρόλο που όλες οι δυνατότητες στις οποίες ένα γεγονός ενδέχεται να εξελιχθεί, είναι ήδη δεδομένες.

Το ποια όμως από τις προκαθορισμένες δυνατότητες θα επιλέξουμε ανήκει στη δική μας δικαιοδοσία. Γι' αυτό προκειμένου να προβούμε στις σωστές επιλογές θα πρέπει να έχουμε μελετήσει την φύση, ώστε γνωρίζοντας τις δυνατότητες των γεγονότων να επιλέξουμε αυτές που θα μας κάνουν ευτυχισμένους.

Για παράδειγμα, η αρρώστια δεν είναι κάτι που μπορούμε να ελέγξουμε, το πότε θα αρρωστήσουμε, το για πόσο, το αν θα συνέλθουμε, δεν εξαρτώνται από εμάς. Μπορούμε βέβαια να επισκεφτούμε έναν καλό γιατρό αλλά δεν μπορούμε να έχουμε έλεγχο στο αν θα πετύχει η θεραπεία.

Για να πετύχουμε τη γαλήνη, την απάθεια, πρέπει να σταματήσουμε να ασχολούμαστε με χαζές ανησυχίες, προσπάθειες να ελέγξουμε τους άλλους, γιατί θα οδηγούμαστε συνεχώς σε αγωνία και άγχος. Αντίθετα, θα έπρεπε να δίνουμε την ενέργειά μας στο να προσπαθούμε να βελτιωθούμε σαν άνθρωποι και να κάνουμε το καθήκον μας και να ζούμε με τιμή, προσπαθώντας να δεχτούμε όσο πιο ήρεμα γίνεται τις προκλήσεις που εμφανίζονται μπροστά μας.

Η απάθεια, δηλαδή η αταραξία της ψυχής, είναι η προϋπόθεση της αρετής και της ευτυχίας. Η αγωνία μας για την ζωή προέρχεται από τα πολλά πάθη μας. Το πάθος είναι μια αφύσικη κίνηση της ψυχής, μια ορμή πλεονάζουσα, που μας παρασύρει σε επικίνδυνες για την ηθική ισορροπία και την ευτυχία μας, αντιδράσεις. Πρέπει, λοιπόν, να βγάλουμε από την ψυχή μας κάθε είδους πάθος για να κατακτήσουμε την αρετή και να γίνουμε ευτυχισμένοι.

Επιπλέον, τα συναισθήματα πένθους, οίκτου και στοργής είναι γνωστές ενοχλήσεις της ψυχής. Η θλίψη είναι το πιο επιθετικό, και ο Επίκτητος θεωρούσε το να πενθούμε ή να θλιβόμαστε πράξη κάκιστη. Είναι σαν να πηγαίνουμε ενάντια στην θέληση του Θεού, έλεγε.

Όταν συναντούμε εμπόδια, ποτέ να μην κατηγορούμε τους άλλους αλλά μόνο τον εαυτό μας, δηλαδή τις γνώμες μας. Ο απαίδευτος κατηγορεί τους άλλους για τα δικά

του ατυχήματα, εκείνος που άρχισε να εκπαιδεύεται αντίστοιχα κατηγορεί τον εαυτό του ενώ ο πεπαιδευμένος ούτε τον εαυτό του. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Μην γυρεύεις τα πράγματα να γίνονται όπως θέλεις, αλλά να επιθυμείς τα πράγματα, όπως γίνονται και τότε θα ευτυχίσεις», διακήρυσσε συχνά ο Επίκτητος.

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι και το παρακάτω: Η αρρώστια είναι εμπόδιο για το σώμα, όχι όμως και για την ελεύθερη κρίση. Αν κουτσαθείς αυτό είναι εμπόδιο για το πόδι, όχι όμως για την ελευθερία της κρίσης.

Της περιουσίας καθενός μέτρο είναι το σώμα του. Για το σώμα μόνο ότι έχεις ανάγκη να παίρνεις, όπως για παράδειγμα ρούχα και τροφή. Εάν τύχει και περάσεις το μέτρο, τότε δεν υπάρχει πια όριο. Η ηθική προστυχιά ή η υπερβολική ενασχόληση με το σώμα, να τρως, δηλαδή, υπερβολικά, ή ακόμη και να πίνεις υπερβολικά και τέτοιου είδους συνήθειες είναι εκείνες που σε βλάπτουν και σε κρατούν όμηρο των παθών σου. Η προσοχή πρέπει να είναι στο πνεύμα. Τα σώματά μας δε μας ανήκουν στην πραγματικότητα, αφού δεν μπορούμε πάντα να αποφασίσουμε τι θα τους συμβεί.

Μην λες πώς πρέπει να τρώνε αλλά τρώγε όπως πρέπει. Ο Επίκτητος σε αυτό το σημείο τονίζει, ότι πρέπει να έχει κανείς ως παράδειγμα τον Σωκράτη, ο οποίος μέσα από τις πράξεις και την συμπεριφορά του αποδείκνυε συνεχώς πως είχε βγάλει σε τέτοιο βαθμό από την ζωή του την επίδειξη, που το θεωρούσε απόλυτα φυσιολογικό το γεγονός ότι οι άνθρωποι έρχονταν και του ζητούσαν να τους συστήσει σε φιλοσόφους κι εκείνος τους έστελνε, αλλά και από την άλλη πλευρά δεν τον πείραζε ούτε στο ελάχιστο να τον παραβλέπουν.

Συγκεκριμένα, έλεγε το παρακάτω: Δεν χρειάζεται να καυχιέσαι για ότι κάνεις. Προσδιόρισε για τον εαυτό σου έναν χαρακτήρα κι έναν τρόπο ζωής που θα τον κρατήσεις ανάλλαχτο και μόνος όταν είσαι και με άλλους. Του απαίδευτου κατάσταση και χαρακτήρας: ποτέ δεν περιμένει ωφέλεια ή βλάβη από τον εαυτό του, αλλά απ' έξω, ενώ του φιλόσοφου κατάσταση και χαρακτήρας: κάθε ωφέλεια ή βλάβη από τον εαυτό του είναι φυσιολογικό να την περιμένει και να την προσδοκά.

Έλεγε, ακόμη, πως η ελευθερία και η σκλαβιά δεν είναι παρά ονόματα για την αρετή και την κακία και οι δύο εξαρτώνται από τη βούληση. Κανένας του οποίου η

βούληση είναι ελεύθερη, δεν είναι δούλος. Σε αυτό το σημείο της θεωρίας του, θυμίζει λίγο και αυτό που χαρακτηριστικά έλεγε και ο Φράνκλ, ότι μπορείς να διαλέξεις πως θα συμπεριφερθείς σε κάθε κατάσταση. Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, ότι το κοινό τους σημείο ήταν ότι και οι δυο ήταν αιχμάλωτοι. Όπως, δηλαδή, ο Επίκτητος ήταν δούλος, έτσι και ο Φρανκλ ήταν κρατούμενος σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Επιπρόσθετα, ο Επίκτητος εστιάζει πολύ στην ελευθερία. Ένα αληθινά ελεύθερο άτομο δεν είναι ελεύθερο μόνο από χρέη, αλλά και από τις ενοχλήσεις που προκαλούνται προσπαθώντας να πείσουν τους άλλους ή να τους αλλάξουν. Δυσκολευόμαστε πάρα πολύ να αντέξουμε την κριτική, ειδικά όταν δε δίνεται με καλό τρόπο.

Ο Επίκτητος ρωτάει: "Αν κάποιος έδινε το σώμα σου σε κάποιον που γνώριζε τυχαία στον δρόμο θα θύμωνες πολύ. Και δεν ντρέπεσαι να δίνεις ο ίδιος το μυαλό σου, να αφήνεις να σε επηρεάζει όποιος τύχει να σου επιτεθεί λεκτικά;" Και συνεχίζοντας, τονίζει: Η ουσία του θεού είναι η καλοσύνη, έχουμε όλα τα καλά που θα μπορούσαν να μας δοθούν.

Ο Επίκτητος, βέβαια από την άλλη, δεν τασσόταν υπέρ του γάμου και των παιδιών. Ο γάμος μπορεί να ήταν καλός σε μια κοινωνία σοφών ανδρών, αλλά με την επικρατούσα κατάσταση που είναι σαν να βρίσκεσαι σε μάχη διαρκώς, μάλλον θα αποσπάσει τον φιλόσοφο από την υπηρεσία του Θεού. Ο γάμος θα μας βγάλει τις χειρότερές μας πλευρές, υπογράμμιζε ο Επίκτητος. Πίστευε πολύ στην φιλία, αλλά δεν πίστευε με τίποτα ότι μπορούν δύο σύζυγοι να είναι φίλοι.

Ο γάμος, έλεγε, είναι μια τρομερή διάσπαση από την καλή ζωή. Το να ασχολείσαι καθημερινά με μικροπράγματα και με το να ασχολείσαι με τι κάνει το παιδί σου, αν, δηλαδή, έφαγε ή όχι, ή ακόμη αν είναι άρρωστος ο άντρας σου και τα λοιπά, είναι σκέτη αγγαρεία. Η συνεχής συναισθηματική προσοχή που απαιτείται από τους συζύγους συνεχώς είναι μεγάλο βάρος. Οι σοφοί δεν πρέπει να ανησυχούν και να ασχολούνται με τις ασήμαντες λεπτομέρειες της οικογενειακής ζωής.

Στη μόνη περίπτωση που ήταν υπέρ του γάμου ήταν μεταξύ δύο φιλοσόφων, όπως στην περίπτωση του Κράτη και της Ιππαρχίας (Κυνικών φιλοσόφων) που ζούσαν λιτά, χωρίς σπίτι ή υπάρχοντα, ζώντας στους δρόμους, χωρίς να αναλώνονται σε τσακωμούς για το ποιος θα πλύνει τα πιάτα.

Ο Επίκτητος παραθέτει παρακάτω ορισμένες αναφορές σχετικά με το πώς θα έπρεπε να ζουν οι Στωικοί την ζωή τους, μιας και θεωρείται ότι έχει εκφράσει μέσα από τις θέσεις του τα κεντρικά σημεία της Στωικής φιλοσοφίας. Αναλυτικότερα, οι παράμετροι που ακολουθούν, αποτελούν τον δεκάλογο και την πεμπτουσία της ζωής, όπως οι ακόλουθοι:

Η ζωή σαν μια γιορτή

Ενθαρρύνει να σκεφτούμε τη ζωή μας σαν γιορτή, κανονισμένη προς όφελός μας από τον Θεό, σαν κάτι που πρέπει να ζούμε με χαρά και να μη λυγίζουμε από τις δυσκολίες, αλλά να βλέπουμε την μεγαλύτερη εικόνα.

Η ζωή σαν παιχνίδι

Ο Επίκτητος ενθαρρύνει τους μαθητές του να εκτιμήσουν τα εξωτερικά πράγματα που είναι αδιάφορα (ούτε καλά, ούτε κακά). Το τι μετράει είναι το πώς παίζουμε το παιχνίδι. Όπως και όταν κάποιοι παίζουν μπάλα δε σκέφτονται αν η μπάλα είναι καλή ή κακή, θέλουν απλά να την πετάξουν και να την πιάσουν. Με τα παιχνίδια συζητά και περί της αυτοκτονίας.

Λέει δηλαδή, αν δεν αντέχεις την ζωή μπορείς να παραιτηθείς, όπως αν δε σου άρεσε ένα παιχνίδι θα το σταματούσες. Να είσαι σαν τα παιδιά που λένε “δε θα παίξω άλλο” και φεύγουν όταν δεν απολαμβάνουν το παιχνίδι. Έτσι να κάνεις κι εσύ και αν μείνεις τελικά, να σταματήσεις να γκρινιάζεις. Όποιος βρίσκει την ζωή αβάσταχτη είναι ελεύθερος να παραιτηθεί, αλλά να το σκεφτεί καλά πριν αφήσει τον ρόλο του. Οι Στωικοί ποτέ δε θα την βρουν αβάσταχτη και δε θα παραπονεθούν σε κανέναν – Θεό ή άνθρωπο.

Η ζωή σαν ύφανση

Ότι υλικό μας δίνεται πρέπει να το χρησιμοποιήσουμε σωστά και όσο καλύτερα μπορούμε. Όπως για παράδειγμα αυτοί που φτιάχνουν τις πλέξεις.

Η ζωή σαν θεατρικό έργο

Ο ρόλος που παίζουμε στην ζωή κανονίζει και ποιες πράξεις είναι κατάλληλες για μας. Πρέπει να δεχόμαστε την μοίρα μας, όποια κι αν είναι, αφού δεν επιλέγουμε τον ρόλο μας. Να θυμάσαι ότι είσαι ένας ηθοποιός του οποίου ο χαρακτήρας έχει αποφασιστεί από τον συγγραφέα – είτε είναι μικρός, είτε είναι μεγάλος. Ότι κι αν θέλει να είσαι, παίξε τον ρόλο που σου δόθηκε όσο καλύτερα μπορείς. Είναι δουλειά σου να κάνεις το καλύτερο που μπορείς, αλλά είναι δουλειά άλλου να επιλέξει τι ρόλο θα παίζεις.

Η ζωή σαν ένας αθλητικός αγώνας

Όπως οι αθλητές πρέπει να προετοιμάζονται για να μπουν στην αρένα, έτσι και οι Στωικοί προετοιμάζονται για την φιλοσοφική ζωή μέσων της ηθικής που διδάσκονται.

Η εκπαίδευση για τη Στωική ζωή είναι όπως η εκπαίδευση του αθλητή, δύσκολη, απαιτητική και δυσάρεστη. Πρέπει να τα έχουμε σκεφτεί όλα αυτά που χρειάζονται για να προετοιμαστεί κάποιος για κάτι, ώστε να μη φανούμε μετά χαζοί, αν δεν έχουμε υπολογίσει σωστά. Πρέπει να εκπαιδευόμαστε συνεχώς και να είμαστε έτοιμοι για όλα όσα μπορεί να συναντήσουμε μπροστά μας, ο αγώνας είναι εδώ κάθε στιγμή.

Η ζωή σαν στρατιωτική θητεία

Η μεταφορά αυτή επιστρέφει στην Στωική ιδέα ότι το σύμπαν κυβερνάται από τον Θεό και είτε μας αρέσει είτε όχι, είμαστε όλοι στην υπηρεσία του. Η ζωή είναι σαν την υπηρεσία του στρατιώτη, καθένας είναι υπεύθυνος για κάτι. Αν δεν το κάνεις, ο στρατηγός σου θα παραπονεθεί και θα φέρεις και όλους τους υπόλοιπους σε δυσμενή θέση όλο τον στρατό με το λάθος σου.

Αν ο καθένας έκανε ότι ήθελε, δεν θα υπήρχε στρατιώτης να κρατά σκοπιά ή να πολεμήσει. Έτσι είναι και στην ζωή του κάθε ανθρώπου είναι μια εκστρατεία. Είναι για σένα να παίξεις τον ρόλο του στρατιώτη, να κάνεις τα πάντα για να ευχαριστήσεις τον Στρατηγό.

Ο Επίκτητος και κατ' επέκταση η Στωική φιλοσοφία, φαίνεται να έχει επηρεαστεί από την Αριστοτελική άποψη για την λογική και αυτό είναι ξεκάθαρο και περιγράφηκε διεξοδικά και παραπάνω. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ψυχή διαχωρίζεται σε δύο μέρη.

Στο έλλογο ή αλλιώς λογικό, σε αυτό, δηλαδή, που οδηγείται και ενεργεί σύμφωνα με τους κανόνες της λογικής, και στο άλογο, στο οποίο η λογική δεν έχει θέση και συνεπώς οι αποφάσεις που λαμβάνονται με βάση αυτό, δεν διακρίνονται για την ορθότητά τους και συνεπώς για το γεγονός ότι ένας άνθρωπος χαρακτηρίζεται υπεύθυνος των πράξεών του.

Είναι, επομένως, απολύτως φυσιολογικό να περνά η στάση αυτήν για την λογική μέσα από την Σωκρατική στάση στον Πλάτωνα και την θεωρία του και μετέπειτα και στην Αριστοτελική θεωρία, διότι ο Αριστοτέλης ως μαθητής του Πλάτωνα, φαίνεται να υιοθετεί και να ενστερνίζεται τις απόψεις του δασκάλου του και τέλος να επηρεάζει και τον Επίκτητο και την Στωική φιλοσοφία επί του συγκεκριμένου θέματος.

Διεξοδικότερα, στο έργο του 'Ηθικά Νικομάχεια', ο Αριστοτέλης εκθέτει τις απόψεις του για το εν λόγω θέμα και κάνει λόγο για την 'Σκέψη του εγώ', όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στην Τριαντάρη (2012) και ταυτίζεται με την επιλογή της οδού της λογικής, σύμφωνα με την οποία ο καθένας φροντίζει για την συμπεριφορά του με το να δουλεύει και να αναπτύσσει την λογική του.

Ο Επίκτητος και σε αυτό το σημείο ενστερνίζεται τις απόψεις του Αριστοτέλη και προσθέτει ότι «η μη ορθή χρήση του λογικού και η έλλειψη φροντίδας του από τον άνθρωπο, μπορεί να οδηγήσει στο να επιθυμούμε άκριτα πράγματα που δεν είναι στην δύναμή μας». Συνεπώς, μην έχοντας την δυνατότητα να αποκτήσουμε πράγματα που είναι ανέφικτο να πραγματοποιηθούν με βάση την λογική, μας αναγκάζει να δυστυχήσουμε, καθώς δεν θα μπορέσουμε ποτέ να τα κατακτήσουμε.

Σε καμία περίπτωση, συνεχίζει ο Επίκτητος, δεν είναι ευτυχισμένος και ελεύθερος ο άνθρωπος που επιθυμεί όσα βρίσκονται στην εξουσία των άλλων αλλά από την άλλη πλευρά να μην τα αποφεύγει κιόλας.

Οι μόνες επιθυμίες κατά τα δεδομένα του Επίκτητου είναι αυτές που συνδέονται με τον έλεγχο της πνευματικής του δύναμης του ανθρώπου. Γι' αυτόν τον λόγο ο σοφός απαιτείται να είναι 'εγκρατής' και να προστατεύει για κάθε λόγο και πάνω από όλα την λογική του. Μόνο μέσω αυτής της οδού θα είναι σε θέση να ευτυχήσει.

Η βούληση, ακόμη, η οποία αποτελεί επίσης βασικό συστατικό της Αριστοτελικής θεωρίας, είναι αυτήν που επιδρά και στην σωστή λήψη αποφάσεων, κάνει τον σοφό να ξεχωρίζει τα σημαντικά από τα ασήμαντα θέματα με βάση τον λογικό συλλογισμό και κατ' επέκταση να είναι ικανός να ανταποκρίνεται τόσο σε θεωρητικά όσο και σε πρακτικά ζητήματα.

Η βούληση, συνεχίζει ο Επίκτητος, τάσσεται στον έλεγχο του ανθρώπου και δεδομένου ότι η λογική βοηθά τον άνθρωπο να ξεπερνά δυσκολίες, αναφέρει το παρακάτω απόφθεγμα: «Η αρρώστια είναι εμπόδιο για το σώμα, όχι για την βούληση, εκτός κι αν το θέλει η ίδια η βούληση» (Τριαντάρη, 2012).

Στην λήψη μιας ορθής και λογικής απόφασης, ο επίκτητος προσθέτει και τονίζει λεγόμενη διαδικασία της εσωτερικής διαβούλευσης. Μέσω αυτής της μεθόδου, δηλαδή, του εσωτερικού μονολόγου και την έρευνας και αναζήτησης των πραγμάτων, οδηγείται κανείς στην από πρακτικής απόψεως εκλογικευμένη απόφαση και στάση για τα διάφορα ζητήματα, τα οποία καλείται σε κάθε περίσταση να αντιμετωπίσει.

Επιπρόσθετα, κάνει ένα βήμα παραπάνω ο Επίκτητος αναφορικά με το παραπάνω ζήτημα και χρησιμοποιώντας την Αριστοτελική θεωρία για την παράμετρο της βούλησης και της προαίρεσης, προσθέτει και την διαδικασία της βούλευσης, δηλαδή, της λεγόμενης εσωτερικής διαβούλευσης.

Η εν λόγω διαδικασία αποτελεί ενδιάμεσο στάδιο των δύο παραπάνω που ανέλυσε ο Αριστοτέλης. Η ακολουθία των σταδίων έχει ως εξής: βούληση- βούλευση και τέλος προαίρεση. Η προαναφερθείσα χρονική ακολουθία είναι και η καθοριστική για την ορθή επεξεργασία και την λήψη αποφάσεων.

Ο Επίκτητος, δηλαδή, πάει ένα βήμα παραπέρα και προσθέτει στις έννοιες που είχε θέσει ο Αριστοτέλης, την στενή και άρρηκτη σχέση ανάμεσα στην διαδικασία της βούλησης και της προαίρεσης για να αποδείξει, ότι ο σοφός από την πλευρά του χρησιμοποιεί την παρακάτω τακτική, ώστε να προβεί στην τελική του κρίση.

Για να αναλύσει και να τεκμηριώσει ο Επίκτητος την συνάφεια μεταξύ των δύο παραπάνω διεργασιών παραθέτει το εξής παράδειγμα: Το πρώτο που πρέπει να κάνει κανείς προτού πάρει μια απόφαση, είναι να εξετάζει καταρχάς τις προϋποθέσεις αλλά

και τα όσα ακολουθούν ενός πράγματος με σκοπό να έχει πλήρη και συνειδητή επίγνωση των αποφάσεών του.

Πιο συγκεκριμένα, στο εγχειρίδιο του Επίκτητου, η Τριαντάρη (2012), αναφέρει χαρακτηριστικά ότι όταν κάποιος δεν αναλογιστεί τις συνέπειες των επιλογών του και των πράξεών του, τότε παίρνει αποφάσεις αυθόρμητα και δεν μπορεί να υπολογίσει τις συνέπειες. Έτσι, όταν παρουσιαστούν αργότερα δυσκολίες θα αναγκαστεί να τα παρατήσει ή να ντροπιαστεί.

Από την άλλη πλευρά ο Επίκτητος διαφέρει σε σχέση με την θεωρία των Στωικών φιλοσόφων στο εξής σημείο: Κατά την άποψή του το καλό δεν αποτελεί πλέον προϊόν θεόσταλτης βούλησης, όπως υποστηρίζει και η θεωρία των Στωικών, αλλά υπάρχει μια προσωπική αντίληψη για αυτό από τους ανθρώπους. Ο λεγόμενος δυισμός, ο οποίος αναφέρεται από τον Επίκτητο και αναλύεται και από τον A.A. Long στην Τριαντάρη (2012), εξαίρει την συγχώνευση του θεολογικού και του ανθρωπολογικού στοιχείου, το οποίο συναντάται σαν ένα ενιαίο κράμα στον ανθρώπινο νου.

Η ικανότητα, για την οποία έγινε λόγος παραπάνω, είναι και αυτήν που διακρίνει τον άνθρωπο ως μια δύναμη εν δυνάμει θεϊκή, η οποία προσπαθεί να πλησιάσει και να μοιάσει στην δύναμη του ανώτερου όντος, του θεού, δεδομένου ότι ο άνθρωπος είναι το μοναδικό ον που μπορεί να χρησιμοποιήσει ορθολογικά το κομμάτι αυτό. Αυτό τον χαρακτηρίζει και σοφό κατά τον Επίκτητο.

Ακόμη, αναφορικά με την θεωρία του Επίκτητου, αξίζει να αναφερθεί, ότι παρότι έχει ως πρότυπο τον Σωκράτη, φέρει στην βάση της θεωρίας του την Αριστοτελική θέση επί του θέματος της ευθύνης του ανθρώπου για τις αποφάσεις του, η οποία έχει επηρεάσει και τους Στωικούς, και η οποία έγκειται στην πλήρη ευθύνη του σοφού ως προς τις πράξεις του αλλά και τις αποφάσεις που καλείται να πάρει στην πορεία της ζωής του. Το παραπάνω, άλλωστε, αναδεικνύει και τον σοφό.

Το παρόν παράδειγμα αποτελεί την πεμπτουσία των όσων ειπώθηκαν στην παραπάνω παράγραφο περί της Στωικής θεωρίας που εκφράζεται στον Επίκτητο για την απόλυτη ευθύνη των πράξεών μας. Αναλυτικότερα, λέει χαρακτηριστικά: Ταραχή στους ανθρώπους δεν προξενούν τα πράγματα, αλλά οι ιδέες τους για τα πράγματα. «Όταν, λοιπόν, συναντάμε εμπόδια, όταν κάτι μας αναστατώνει ή μας προκαλεί

θλίψη, ας μην ρίχνουμε ποτέ την ευθύνη σε άλλον, αλλά στον εαυτό μας, δηλαδή στις ιδέες που εμείς έχουμε για τα πράγματα».

Η παράμετρος της υπευθυνότητας σε κάθε άνθρωπο κατά τον Επίκτητο, πόσο μάλλον στον σοφό, φαίνεται να έχει τις καταβολές της στην Αριστοτελική θεωρία, όπως προαναφέρθηκε, καθώς ο καθένας έχει την ολοκληρωτική ευθύνη της εξέλιξης και διαμόρφωσης του χαρακτήρα του και γι' αυτόν τον λόγο έχει τον έλεγχο για τις πράξεις του.

Το παρακάτω απόφθεγμα, σύμφωνα με τον Επίκτητο, δεν πρέπει να προκαλεί θλίψη σε όσους το λένε. Όσοι, δηλαδή, σκέφτονται με τον παρακάτω τρόπο, θεωρούνται ότι δεν σκέφτονται σοφά. Όταν, λοιπόν, κάποιος επιμένει ότι δεν πρόκειται οι υπόλοιποι συμπολίτες του να τον λογαριάσουν πουθενά και σε κανέναν τομέα, ούτε και να τον θεωρήσουν σημαντικό και αυτό το συναίσθημα που συνοδεύει αυτά τα λόγια είναι αρνητικό και να δηλώνει θλίψη, σημαίνει ότι και ο ίδιος από μόνος του δεν θεωρεί τον εαυτό του αρκετά σημαντικό, ώστε να τον θεωρήσουν και οι άλλοι.

Διότι, όπως συνεχίζει ο Επίκτητος «μόνο στα πράγματα που είναι η δύναμή σου πρέπει να μετράς κάτι». Και από αυτά μόνο να κρίνεσαι. Και εφόσον κάποιος μπορεί σε τέτοια θέματα οικεία να είναι 'σημαντικότατος', τότε είναι σε θέση και να μετράει. Όχι από τα υπόλοιπα, στα οποία δεν έχει δύναμη και γνώση. Εκεί δεν είναι απαραίτητο να θεωρείται κανείς άριστος ούτε και αυτό να του προξενεί θλιβερά συναισθήματα.

Σε γενικές γραμμές, πάντως, ισχύει ότι ο σοφός πρέπει να ακολουθεί το θέλημα της φύσης και να λειτουργεί με βάση τους κανόνες της. Εάν κάνει κάτι παρά φύσει, παρά το θέλημα της φύσης δηλαδή, θα παραβεί τους κώδικες του φυσικού δικαίου και θα έρθει αντιμέτωπος με τις ανάλογες συνέπειες. Επομένως, το καλύτερο θα είναι να συμμορφωθεί με τους κανόνες της φύσης.

Κατά τον Επίκτητο, η παραπάνω διαδικασία θα λάβει χώρα και θα πραγματωθεί μόνο μέσω της παιδείας. Το όπλο, δηλαδή, του κάθε ανθρώπου προς την οδό της Σοφίας είναι η παιδεία, με την βοήθεια της οποίας ολοκληρώνεται με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο η συνείδηση του Εαυτού στον άνθρωπο. Είναι, λοιπόν, η παιδεία αυτήν που διαχωρίζει τους ανθρώπους σε αυτούς που ρίχνουν τις ευθύνες σε άλλους και σε αυτούς που αναλογίζονται τις το μερίδιο της ευθύνης τους κάθε φορά.

Για τον Επίκτητο, οι σοφοί πρέπει πρώτα να κοιτούν σε τι έχουν φταίξει οι ίδιοι και σε ποιο βαθμό. Κάποιος, όμως, που δεν έχει λάβει ανώτερη παιδεία, δεν είναι σε θέση να κρίνει τι είναι ηθικά ορθό. Στην επίτευξη του παραπάνω στόχου συντελεί και η παρουσία και οι διδαχές από έναν πεπειραμένο και καλό δάσκαλο, ο οποίος θα μπορέσει να συμβουλεύσει σωστά και να κατευθύνει στο σημείο εκείνο τον μαθητή του, ώστε να μπορεί να έχει την επίγνωση του εαυτού του, των ευθυνών και των πράξεών του.

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να σημειωθεί, ότι η υπέρτατη επίτευξη του σοφού ανθρώπου, είναι η ευδαιμονία. Για τον Επίκτητο η ευδαιμονία ταυτίζεται με την απόλυτη αταραξία και την απάθεια. Αυτό πρακτικά, όμως, σημαίνει, ότι ο σοφός άνθρωπος, για να κατακτήσει τον απόλυτο αυτόν στόχο, θα πρέπει πρωτίστως να απαλλαγεί από τα ενδεχόμενα πάθη του και δευτερευόντως να τρέφει καλά συναισθήματα. Αυτό σημαίνει κατά βάση να υπακούει στους νόμους και τους κανόνες της λογικής, να λειτουργεί με βάση αυτούς και να θεωρείται λογικό ον. Συνεπώς, μέσω αυτής της στάσης, κατακτά και την απόλυτη ευδαιμονία (Seddon, 2005).

Η προαίρεση, η οποία διδάχθηκε και εισήχθη από τον Αριστοτέλη, βρήκε πρόσφορο έδαφος και στην φιλοσοφία των Στωικών και επομένως και σε αυτήν του Επίκτητου. Σύμφωνα και με όσα παρατέθηκαν παραπάνω, αναφορικά με τις ευθύνες που πρέπει να αναλαμβάνει ένας άνθρωπος που έχει λάβει ανώτερη παιδεία και θεωρείται σοφός, η έννοια της προαίρεσης ανάγεται ως η πιο σημαντική εκείνη προϋπόθεση που χαρακτηρίζει έναν άνθρωπο και τις επιλογές του, οι οποίες γίνονται συνειδητά και έτσι οδηγούν στο υπέρτατο αγαθό, την ευδαιμονία.

Στο εγχειρίδιον του Επίκτητου, αποδεικνύεται η παραπάνω θεωρία σχετικά με την ευδαιμονία, καθώς υποστηρίζεται από τον ίδιο, ότι όλα τα θέματα και οι λήψεις αποφάσεων βασίζονται κατά βάση στην διαδικασία εξάσκησης και τήρησης του αυτοελέγχου καθώς επίσης και ότι όλα εξαρτώνται από την προσωπική δύναμη του καθενός και θεωρούνται ζητήματα που βρίσκονται στην δικαιοδοσία μας. Αυτό είναι και το βασικότερο κριτήριο, το οποίο ανάγει και κάποιον άνθρωπο σε σοφό.

Ο Επίκτητος στην θεωρία του υποστηρίζει, ακόμη, πως η ευδαιμονία μπορεί να αποκτηθεί μέσα από τις ενάρετες πράξεις. Και φυσικά δεν χρειάζεται ο σοφός

άνθρωπος να αποστρέφεται τα εξωτερικά αγαθά ούτε να μην τα απολαμβάνει και να τα ενσωματώνει στην καθημερινότητά του, αλλά να κρατάει το μέσο, όπως υποστήριξε και ο Αριστοτέλης.

Η Αριστοτελική θεωρία περί μέσου που πρέπει να θέτουμε στην ζωή μας επέδρασε, προφανώς, και στον Επίκτητο, καθιστώντας τον υπέρμαχό της. Η έννοια του μέσου, ή αλλιώς μέτρου κατά την Πλατωνική θεωρία, η οποία επίσης έπαιξε ρόλο στην θέση του Επίκτητου, ορίζει τον φιλόσοφο ως το άτομο εκείνο που γνωρίζει εξαρχής το μέτρο όλων των πραγμάτων, όπως ακριβώς γνωρίζει ο καθένας το νούμερο του παπουτσιού που φοράει (Τριαντάρη, 2012).

Σε αυτό το σημείο να αναφερθεί, ότι ο Επίκτητος παραθέτει την προαίρεση ως έννοια που την λαμβάνει ως έναυσμα από την θεωρία του Αριστοτέλη και της δίνει έναν εξελικτικό χαρακτήρα. Η διαφοροποιημένη εκδοχή του όρου περιλαμβάνει κυρίως την ‘εσωτερίκευση μιας πράξης’ και τονίζει παράλληλα την ‘εσωτερική ποιότητα’ του ανθρώπου αλλά και το ήθος του σε αντίθεση με την προαίρεση, όπως αυτήν δίνεται στην θεωρία του Αριστοτέλη και παραπέμπει στις αποτελεσματικές πράξεις και διεργασίες.

Διεξοδικότερα, η κύρια διαφοροποίηση μεταξύ Αριστοτέλη και Επίκτητου είναι η εξής: Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η προαίρεση είναι μια διαδικασία που λαμβάνει χώρα κατά την διάρκεια μιας πράξης. Αντίθετα ο Επίκτητος υποστηρίζει, ότι η έννοια της προαίρεσης ταυτίζεται με την θέληση, την δύναμη και άρα τον εαυτό μας τον ίδιο. Αυτό συνεπάγεται, ότι καμία άλλη εξωτερική δύναμη δεν παίζει ρόλο στις αποφάσεις μας πέρα από εμάς τους ίδιους και δεν μπορεί να τις επηρεάσει (Sorabji, 2007).

Μια περαιτέρω διαφορά μεταξύ των δύο θεωριών αποτελεί και το γεγονός ότι η προαίρεση δεν αφορά στην δύναμη που εκφράζεται για την επιθυμία και την θέληση που επιδεικνύει ένας άνθρωπος, όπως κήρυττε ο Αριστοτέλης αλλά κυρίως είναι συνυφασμένη με τις αρχές της ελευθερίας και της υπευθυνότητας. Ο Επίκτητος τονίζει σε αυτό το σημείο, ότι είναι στο χέρι του καθενός να μην αποτύχει και όχι σε άλλους εξωτερικούς παράγοντες. Πρόκειται για την δύναμη που έχει κανείς μέσα του να πιστέψει ότι δεν θέλει να αποτύχει στον στόχο του.

Με αυτόν τον τρόπο ο Επίκτητος τάσσεται υπέρ της αυτονομίας και της αυτοκυριαρχίας που πρέπει να διέπει τον σοφό, καθώς μέσω της λογικής και της υπευθυνότητας αποδεικνύει ότι τα πράγματα καθώς επίσης και οι σκέψεις που σχετίζονται με αυτά και τις πραγματοποιεί κανείς αφορούν καθαρά και μόνον αυτόν τον ίδιο. Εάν, λοιπόν, κάποιος μπορεί να έχει την απόλυτη κυριαρχία των σκέψεών του, τότε είναι αυτόνομος και όλα βρίσκονται στο χέρι του.

Σε εκείνο το σημείο συναντάται και η απόλυτη ευδαιμονία, κατά τον Επίκτητο, η οποία ισοδυναμεί με την ελευθερία, δηλαδή, την λεγόμενη εσωτερική γαλήνη και αταραξία. Αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά του κοινού ανθρώπου με τον σοφό, η προσωπικότητα του οποίου ξεχωρίζει σε σχέση με τους υπόλοιπους.

Συνοψίζοντας, ενώ για τον Αριστοτέλη, η προαίρεση είναι συνυφασμένη με όλες εκείνες τις ενέργειες, στις οποίες προβαίνει ο σοφός, ώστε να οργανώσει πρακτικά τις δραστηριότητές του με γνώμονα τα κριτήρια της λογικής και της ορθής κρίσης, για τον Επίκτητο, η συνεχής διαδικασία εσωτερικής αναζήτησης, δηλαδή, η λεγόμενη αφεαυτού εργασία, αποτελεί από πλευράς του τον ορισμό της προαίρεσης παρότι και οι δύο έχουν ως αφετηρία την ίδια την προαίρεση για την επίτευξη της ευδαιμονίας.

Ο Επίκτητος, όμως, δεν μένει ούτε απλά στην Αριστοτελική θεωρία, όπως ειπώθηκε παραπάνω, ούτε, όμως, στην ‘απλή, στωική αντίληψη της απάθειας και της αταραξίας’ η οποία, όπως παραθέτεται και από την Τριαντάρη (2012), ισοδυναμεί με την ευδαιμονία μέσω της αυτοκυριαρχίας, του αυτοελέγχου και της αυτοδυναμίας. Εξελίσσει, δηλαδή, την θεωρία του ως προς την επιδίωξη του σοφού και προσθέτει και την έννοια της υπευθυνότητας αλλά και της αυτονομίας του σοφού.

Ως απόδειξη του παραπάνω επιχειρήματος, ο Επίκτητος αναφέρει το εξής χαρακτηριστικό παράδειγμα της έννοιας της αυτονομίας και υπευθυνότητας: «Αν κάποιος επέτρεπε στον πρώτο τυχόντα να έχει εξουσία επάνω στο σώμα σου, θα αγανακτούσες. Για το ότι όμως επιτρέπεις εσύ στον πρώτο τυχόντα να εξουσιάζει την ψυχική σου διάθεση, έτσι ώστε αν κάποιος σε βρίσει, αυτή αμέσως να ταράζεται και να αναστατώνεται- αυτό δεν σε κάνει να ντρέπεσαι;».

Αντίστοιχα, όπως υπάρχουν και σε σχέση με τον Αριστοτέλη κοινά σημεία, τα οποία θεωρούνται η αφετηρία και για τους Στωικούς και κατ’ επέκταση για τον Επίκτητο, έτσι ακριβώς εντοπίζονται και σημεία, τα οποία εισάγονται πρωτίστως από την

θεωρία του Σωκράτη και υιοθετούνται έπειτα από τους Στωικούς, των οποίων ο Σωκράτης, η ζωή του και η φιλοσοφία του υπήρξαν πρότυπα.

Πιο διεξοδικά, οι Στωικοί έβλεπαν τον Σωκράτη ως την πρακτική ενσάρκωση της ίδιας της Στωικής φιλοσοφίας και του σοφού. Ο Σωκράτης, είχε, δηλαδή, όλα εκείνα τα απαραίτητα συστατικά που έπρεπε να έχει ένας φιλόσοφος, ο οποίας διακρίνονταν κυρίως για τον αυτοέλεγχο και την αυτοκυριαρχία του.

Η Τριαντάρη (2012) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ο 'Σωκράτης υπήρξε ένα λαμπρό πρότυπο σοφού για τον Επίκτητο'. Είναι επομένως φανερό ότι ο Επίκτητος ήταν θαυμαστής του Σωκράτη και οι λόγοι του σοφού αποτέλεσαν πηγές έμπνευσης για τον ίδιο τον Επίκτητο. Ο Σωκράτης, πέρα από πρότυπο φιλοσόφου, θεωρούνταν από τον Επίκτητο το παράδειγμα σοφού, στο οποίο έπρεπε να στηριχτεί και ο απλός άνθρωπος, ώστε να διεξάγει έναν ενάρετο βίο με ηθικές αρχές και ορθή συμπεριφορά.

Ακόμη, η αρχή της αυτοκυριαρχίας και της δυναμικής εσωτερικής ενέργειας του σοφού, είναι αυτήν η οποία διακρίνει τον Σωκράτη, και επομένως τον καθέναν που προσπαθεί να του μοιάσει. Η αρετή της σωφροσύνης, την οποία κατέχει ο σοφός και σημαίνει ότι δεν ενδίδει στις επιθυμίες του αλλά και η εγκράτεια ώστε να τον καθιστά κόσμιο στην συμπεριφορά του, είναι δύο περαιτέρω στοιχεία του Σωκράτη, από τα οποία εμπνέεται ο Επίκτητος.

Ένα τρίτο στοιχείο αποτελεί και η συνειδητή άρνηση και η αποφυγή από την αυτοπροβολή του καθώς επίσης και η δύναμη του φιλοσόφου να μην επιτρέπει σε κανέναν να του διαταράσσει την ψυχική του ηρεμία. Εν κατακλείδι, οι έννοιες της ελευθερίας και της αυτονομίας είναι κομβικές για την ζωή του φιλοσόφου και συνδέονται άμεσα με την 'ηθική ποιότητα του ατόμου'. Αυτό σημαίνει, ότι σχετίζονται με την δράση και τον χαρακτήρα του ανθρώπου καθώς επίσης και με την κατάσταση του πνεύματός του.

Ο Επίκτητος τονίζει έναν επιπλέον ρόλο του φιλοσόφου, ο οποίος ταυτίζεται με τον ρόλο του διαμεσολαβητή, ως ένας μάρτυρας που καλείται από τον θεό και του έχει ανατεθεί μια θεϊκή αποστολή, όπως αυτήν του βυζαντινού αυτοκράτορα. Να δείξει, δηλαδή, όπως και ο φιλόσοφος, στους υπόλοιπους ανθρώπους τι είναι καλό και τι είναι κακό. Το παραπάνω το πράττει έχοντας θείο χάρισμα και χρησιμοποιώντας το ως εκπρόσωπος μιας ανώτερης δύναμης, αυτής του θεού.

Ο Επίκτητος αποκαλεί τον φιλόσοφο, που στην περίπτωση των βυζαντινών χρόνων, ταυτίζεται, όπως προαναφέρθηκε, με τον αυτοκράτορα, 'κατάσκοπο', του οποίου ο σκοπός είναι να ανιχνεύσει τα επιβλαβή στοιχεία για το σύνολο των ανθρώπων. Ο Επίκτητος συνεχίζοντας υπογραμμίζει ότι ο αυτοκράτορας που είναι και ο φιλόσοφος, είναι και ο εντολοδόχος του θεού και συγκεκριμένα ο υιός του θεού, ο οποίος δεν έχει απλά το 'χάρισμα', αλλά είναι ο μόνος που του έχει ανατεθεί ο σκοπός να ανακαλύψει και να μεταδώσει την αλήθεια.

Στον παραπάνω αγώνα του φιλοσόφου, του έχει δοθεί και ως δώρο η φιλοσοφία για να τον καθοδηγεί και να τον κατευθύνει. Κατά τον Επίκτητο, ο φιλόσοφος δεν είναι μόνο γνώστης της φιλοσοφίας αλλά την εφαρμόζει πρακτικά και στην καθημερινότητά του χωρίς βέβαια, όπως τονίστηκε και σε προηγούμενη παράγραφο, ότι χρειάζεται να καυχιέται ότι είναι φιλόσοφος.

Συνοπτικά, το πορτρέτο του φιλοσόφου κατά τους Στωικούς φιλοσόφους, και συνεπώς κατά τον Επίκτητο, περιλαμβάνει εκτός των άλλων την εγκράτεια, όπως προαναφέρθηκε, την ευσέβεια απέναντι στους θεούς αλλά και τους ανθρώπους, την αξιοπρέπεια, την εντιμότητα και την σταθερότητα στις πράξεις και στις απόψεις του όπως επίσης και την σωφροσύνη και την άρνηση της πολυτέλειας, η οποία φαίνεται και από τις επιλογές και τις συναναστροφές των ανθρώπων που αποφασίζει να τον πλαισιώνουν.

Η καθαρότητα και η σαφήνεια στις σκέψεις του φιλοσόφου είναι αρχές που συμπληρώνουν την εικόνα του όπως επίσης και η ικανότητά του να μην πλατειάζει άσκοπα για ασήμαντα ζητήματα ούτε όμως και να βρίσκεται συνεχώς σε δημόσια θεάματα, ώστε να αποφεύγει την γελιοποίηση του. Η αυτάρκεια, τέλος, η οποία οδηγεί στην ελευθερία ως υπέρτατο αγαθό, είναι εξίσου καθοριστική για την σκιαγράφηση του πορτρέτου του.

Επίλογος

Μέσα από την αναζήτηση για την έννοια του σοφού, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι το παραπάνω ερώτημα είναι εξίσου επίκαιρο και διαχρονικό. Τόσο οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι όσο και οι μεταγενέστεροι με αποκορύφωμα τους Στωικούς και τον Επίκτητο, τοποθετούν τον σοφό στην ανώτερη βαθμίδα της κοινωνίας και αυτό είναι κάτι που εξακολουθεί σε κάθε περίπτωση να υφίσταται και στις ημέρες μας. Ακολουθώντας τις αρχές των παραπάνω, λοιπόν, μπορούμε με βεβαιότητα να παραδεχτούμε την παγκόσμια και πανανθρώπινη πέρα από κάθε εποχή ισχύ τους, ώστε μέσω της μελέτης αλλά και της πρακτικής τους εφαρμογής στην καθημερινότητά μας, να είμαστε σε θέση να αυτοβελτιωνόμαστε και να αντιμετωπίζουμε με συνέπεια και λογική τα προβλήματα και τις προκλήσεις που αναδύονται.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

-Γκιργκένης, Σ. (2004). Δημόκριτος. Η ζωή και το έργο του. Τα θεμέλια της Ατομικής Θεωρίας. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ζήτρος

-Καλφάς, Β. (2014). Αριστοτέλης: Μετά τα φυσικά (Πρώτο βιβλίο). Ο ορισμός και η ιστορία της φιλοσοφίας. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ζήτρος

-Καμπάνης, Α. (2003). Επίκτητου Εγχειρίδιον. Εκδόσεις Φέξη http://www.mikrosapoplous.gr/

-Καν, Χ. Τς. Η Τέχνη και η Σκέψη του Ηράκλειτου. Αθήνα. Εκδόσεις Ενάλιος

-Κουμάκης, Γ. «Οι απόψεις του Αριστοτέλη για την ιστορία». Ευθύνη 104 (1980), 443-445

-Κουμάκης, Γ. «Όνομα και πράγμα στον Αριστοτέλη», στο Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία: Γλώσσα και πραγματικότητα στην ελληνική φιλοσοφία. Αθ. 1985,σελ.220-225

-Λυπουρλής, Δ. (2006). Αριστοτέλης Ηθικά Νικομάχεια 1. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ζήτρος

-Μπαγιόνας, Α. (2005). Αριστοτέλης: Πολιτικά (τρίτος Τόμος). Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ζήτρος

-Πετράκης, Ι. (2014). Πλάτων Φαίδων. Αθήνα. Εκδόσεις εστία

-Στεφανόπουλος, Θ.Κ., Τσιτσιρίδης, Στ., Αντζουλής, Λ., Κριτσέλης, Γ. (2002). Ανθολογία Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας. Αθήνα, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

-Σκουτερόπουλος, Ν. (2015). Πλάτων Φαίδρος. Αθήνα, Εκδόσεις Πόλις

-Τριαντάρη, Σ. (2012). Το πορτρέτο του φιλοσόφου κατά τον επίκτητο ως βάση της φιλοσοφικής συμβουλευτικής. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σταμούλης Αντ.

-Φάλκος- Αρβανιτάκης, Τ. (1999). Ηράκλειτος Άπαντα. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ζήτρος

-Φάλκος- Αρβανιτάκης, Τ. (2007). Πλάτων, Φαίδων Περί Ψυχής. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ζήτρος

Ξενόγλωσση

-Seddon, K. (2005). Epictetus' Handbook and the Tablet of Cebes Guides to Stoic Living. USA and Canada: Routledge

-Sorabji, R. (2007). «Epictetus on proairesis and Self». In the Philosophy of Epictetus. Eds. Scaltsas, Theodore and Andrew S. Mason. Oxford-New York: Oxford University Press, 2007, 87-98

Πηγές από το διαδίκτυο

-http://www.tilestwra.com/30-apofthegmata-tou-skotinou-ke-prosokratikou-filosofou-iraklitou/

-https://iffe.files.wordpress.com/2008/07/ksenofanis-17.pdf

-http://terrapapers.com/?p=37941

-http://www.empros.gr/

-http://antifono.gr/

-http://tm-gmdo.gr/

-https://el.wikipedia.org/wiki/Αριστοτέλης

-http://psychografimata.com/11615/i-filosofia-tou-epiktitou-50-138-m-ch/

-http://www.avdera.gr

-http://www.pi-schools.gr